

Cultuurhistorie en ruimtelijke ordening

Het gemeentelijke niveau

mevr. drs. A.M.E. Janssen

Expertisecentrum LNV, mei 2001

© 2001 Expertisecentrum LNV, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij

Rapport EC-LNV nr. 2001/018
Ede/Wageningen, 2001

Teksten mogen alleen worden overgenomen met bronvermelding.

Deze uitgave kan schriftelijk, telefonisch of per e-mail worden besteld bij het Expertisecentrum LNV onder vermelding van code 2001/018 en het aantal exemplaren. De kosten per exemplaar bedragen f 20,00. Een factuur wordt bijgevoegd.

Oplage 100 exemplaren

Samenstelling mevr. drs. A.M.E. Janssen

Druk omslag Ministerie van LNV, directie IFA/Bedrijfstuitgeverij

Productie Expertisecentrum LNV
Bedrijfsvoering / Vormgeving & Presentatie
Bezoekadres: Marijkeweg 24, Wageningen
Postadres: Postbus 30, 6700 AA Wageningen
Telefoon: 0317 – 474 801
Fax: 0317 – 427 561
E-mail: balie@eclnv.agro.nl

Voorwoord

Cultuurhistorie is in! Met het verschijnen van de nota Belvedere in 1999, de aandacht in de nota Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur voor de cultuurhistorie, de aandacht voor kwaliteit in de Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening en de provinciale initiatieven voor cultuurhistorisch beleid, wordt stevig ingezet op cultuurhistorie als een nadrukkelijker afwegingsfactor in de ruimtelijke ordening.

In Belvedere wordt een beleidsintentie uitgesproken: behoud door ontwikkeling. Het is echter aan provincies en gemeenten de taak om gestalte te geven aan deze gedachte. In dit onderzoek is gekeken naar de rol van gemeenten op het raakvlak van cultuurhistorie en ruimtelijke ordening. Er is nadrukkelijk gekeken naar de problemen die gemeenten tegenkomen bij het beschermen en ontwikkelen van cultuurhistorische waarden. Daarnaast is een checklist ontwikkeld met tips voor gemeenten hoe ze beleid voor cultuurhistorie op zouden kunnen zetten. Tenslotte is een aantal voorbeelden beschreven van projecten op gemeentelijk niveau waarbij cultuurhistorie en ruimtelijke ordening op een succesvolle manier geïntegreerd zijn.

Veel leesplezier gewenst.

Dr. Henk Smit
Hoofd Programma's
Expertisecentrum LNV

Inhoudsopgave

Samenvatting	7
1 Inleiding	9
1.1 Achtergronden	9
1.2 Aanleiding	9
1.3 Begrippenkader	10
1.4 Doelstelling en vraagstelling	11
1.5 Werkwijze	12
1.6 Leeswijzer	17
2 Huidige situatie	18
2.1 Inleiding	18
2.2 Inhoudelijke aspecten	18
2.2.1 Begripsverwarring	18
2.2.2 Kennisgebrek en ontoegankelijkheid van kennis	18
2.2.3 Rol in belangenafweging	19
2.3 Politiek-bestuurlijke aspecten	19
2.3.1 Trend	19
2.3.2 Enthousiasme	19
2.4 Organisatorische aspecten	19
2.4.1 Organisatie	19
2.4.2 Integrale benadering	20
2.5 Juridische aspecten	20
2.5.1 Handhaving	20
2.5.2 Overige juridische instrumenten	21
2.6 Financiële aspecten	22
2.6.1 Onduidelijkheid subsidies	22
2.7 Communicatieve aspecten	22
2.7.1 Draagvlak	22
2.7.2 Plaats in planvormingsproces	22
2.8 Conclusies	23
3 Checklist voor de toekomst	25
3.1 Inleiding	25
3.2 Checklist	25

4	Aanbevelingen	29
4.1	Inleiding	29
4.2	Visie	29
4.3	Kennis	29
4.4	Organisatie	29
4.5	Instrumentarium	30
4.6	Draagvlak	30
5	Voorbeelden	31
5.1	Achtermeer, Alkmaar	31
5.2	Lanxmeer, Culemborg	31
5.3	Eibergen	33
5.4	Tubbergen	33
5.5	Schermer	33
5.6	Boxtel	34
5.7	Winsum	34
5.8	Sluis	35
6	Bijlagen	36
6.1	Literatuurlijst	36
6.2	Lijst met historisch geografische begrippen	37
6.3	Voorbeeldvragenlijst interview	43
6.4	Analyseschema bestemmingsplannen	45
6.5	Lijst met contactpersonen	47
6.6	Lijst met figuren	49
6.7	Interessante websites	50

Samenvatting

In juli 1999 is de interdepartementale nota Belvedere gepresenteerd. Doel van deze nota is de cultuurhistorische identiteit sterker richtinggevend te laten zijn voor de inrichting van de ruimte. Provincies en gemeenten spelen een belangrijke rol bij de uitvoering van het beleid zoals dit in Belvedere geformuleerd is. In dit onderzoek is nagegaan hoe cultuurhistorie op dit moment op de beleidsagenda van gemeenten voorkomt. De strategische doelstelling van het onderzoek is:

Cultuurhistorische waarden beter op de agenda krijgen in het ruimtelijk beleid van gemeenten'

Hierbij zijn drie operationele doelen gesteld:

1. Inzicht krijgen in de manier waarop cultuurhistorische waarden worden opgenomen in bestemmingsplannen en eventuele andere gemeentelijke plannen;
2. Een checklist voor gemeenten ontwikkelen waardoor cultuurhistorische waarden beter in de afweging bij ruimtelijke inrichtingsvraagstukken kunnen worden meegenomen;
3. Presentatie van een aantal voorbeelden waarbij cultuurhistorie op een inspirerende manier gebruikt is.

De vraagstelling luidde:

1. Op welke manier gaan gemeenten in hun ruimtelijk beleid voor het buitengebied om met de aanwezige cultuurhistorische waarden (met name historisch geografische waarden) en:
2. Op welke manier zouden cultuurhistorische waarden (met name historisch geografische waarden) bewuster kunnen worden meegewogen (en een grotere rol spelen) in de ruimtelijke inrichting van het buitengebied van gemeenten?

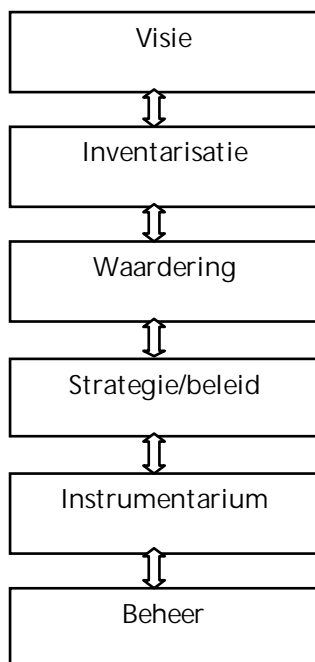
Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is gebruik gemaakt van verschillende informatiebronnen:

- Literatuur;
- Bestemmingsplananalyse;
- interviews bij een aantal gemeenten.

De belangrijkste conclusies uit het onderzoek zijn:

- Bij veel gemeenten ontbreekt een visie over wat men wil met de aanwezige cultuurhistorische waarden.
- Er is te weinig kennis over de aanwezige waarden, men weet vaak niet waar je de informatie over de aanwezige waarden vandaan kunt halen en men weet niet goed de aanwezige waarden gewaardeerd moeten worden.
- De organisatie van gemeenten is vaak niet toegerust op het voeren van cultuurhistorisch beleid: te weinig capaciteit, te weinig vakinhoudelijke kennis, te weinig samenwerking tussen de verschillende afdelingen die te maken hebben met cultuurhistorische waarden.
- Bestaande instrumenten (subsidiereregelingen, monumentenwet, bestemmingsplan) worden onvoldoende gebruikt.
- Er is vaak weinig draagvlak binnen een gemeente voor het voeren van cultuurhistorisch beleid, veroorzaakt door bijvoorbeeld een slechte communicatie met betrokkenen en het te laat inbrengen van cultuurhistorie in een planproces, waardoor dit als hinderlijk wordt ervaren.

Op basis van de problemen die in het onderzoek naar voren zijn gekomen is een checklist ontwikkeld voor gemeenten met oplossingen voor de geconstateerde problemen. De checklist ziet er als volgt uit:

Op elk van de stappen in de checklist is een toelichting gegeven met daarin tips en verwijzingen naar instanties en organisaties waar men voor informatie en advies terecht kan.

In de aanbevelingen wordt ingegaan op de acties die gemeenten, provincies en rijksoverheid (in dit geval het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij) zouden kunnen ondernemen om de geconstateerde problemen aan te pakken. De aanbevelingen spitsen zich toe op het ontwikkelen van een visie, het ontwikkelen en beter toegankelijk maken van kennis, het verbeteren van de organisatie van cultuurhistorisch beleid, het (beter) gebruik van bestaande instrumenten het creëren van draagvlak voor het beleid.

Tenslotte wordt een aantal interessante voorbeelden toegelicht van projecten waarbij cultuurhistorie en ruimtelijke ordening op een succesvolle manier geïntegreerd zijn.

1 Inleiding

1.1 Achtergronden

Cultuurhistorische waarden spelen op verschillende manieren een rol in het ruimtelijk beleid van gemeenten. Het gaat dan met name om de volgende zaken:

- cultuurhistorische elementen: gebouwen, archeologische terreinen en historisch geografische waarden kunnen als beschermd monument worden aangewezen door het rijk, de provincie of de gemeente zelf. Eenmaal aangewezen moet doorwerking plaatsvinden in het bestemmingsplan;
- cultuurhistorische structuren: het rijk, de provincie of de gemeente kunnen historisch samenhangende bebouwing aanwijzen als beschermd stads- of dorpsgezicht. De provincie kan daarnaast landschappelijk waardevolle gebieden aanwijzen als beschermd landschapsgezicht (Natuurbeschermingswet);
- behoud door ontwikkeling (ontwikkelingsbenadering): cultuurhistorische kwaliteit gebruiken als impuls voor nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen.

1.2 Aanleiding

In juli 1999 is de interdepartementale nota *Belvedere*, over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting, gepresenteerd. Doel van deze nota is de cultuurhistorische identiteit sterker richtinggevend te laten zijn voor de inrichting van de ruimte. Daarvoor zal het rijksbeleid de voorwaarden scheppen. Men gaat er dus nadrukkelijk van uit dat andere overheden (provincies en gemeenten) cultuurhistorie als een minder vrijblijvende afwegingsfactor in hun ruimtelijk beleid gaan behandelen en/of zien.

Daarnaast is de nota *Welstand* in voorbereiding. Deze nota zal zich richten op de betekenis van welstandsbeleid in relatie tot architectuurbeleid, monumentenzorg, RO-beleid, de organisatie van welstand in een gemeente. Met de aanstaande wijziging van de Woningwet worden gemeenten verplicht, wanneer zij een welstandscommissie instellen of hebben, welstandsbeleid te formuleren. Binnen twee jaar zal iedere gemeente een gemeentelijke welstandsnota op moeten stellen.

Landschap en cultuurhistorische waarden zijn, net als natuur, collectieve goederen. De verantwoordelijkheid hiervoor ligt bij individuen, organisaties en overheden. De gemeente speelt een belangrijke rol bij het handhaven of versterken van de kwaliteit van de leefomgeving. Interessant is nu om te weten hoe, in de wetenschap van deze ontwikkelingen, op gemeentelijk niveau cultuurhistorie een thema is voor de beleidsagenda van bestuurders, hun gemeentelijke organisatie en alle betrokken burgers. De vraag is nu hoe gemeenten op dit moment met cultuurhistorische waarden omgaan, welke problemen men tegen komt en welke verbeteringen er mogelijk zijn. Deze vragen vormen de aanleiding voor dit onderzoek.

1.3 Begrippenkader

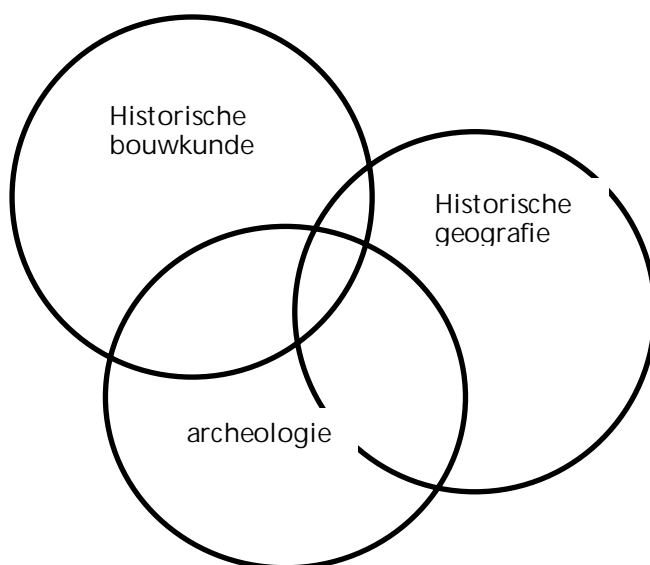
Ter verheldering van de gebruikte begrippen en om begripsverwarring te voorkomen volgt hier een uitleg van de belangrijkste begrippen die in dit onderzoek gebruikt worden:

Cultuurhistorie: geschiedenis van de beschaving. Hier wordt bedoeld de elementen en structuren in stad en landelijk gebied die een beeld geven van de bewonings- en ontginningsgeschiedenis. Hierbij wordt een onderscheid gemaakt tussen:

- **Historische bouwkunde:** *architectuurgeschiedenis, die zich van oudsher richt op het exterieur van de gebouwen en de bouwstijl of bouwtraditie en de bouwhistorie, die de nadruk legt op de constructieve en technische aspecten*¹;
- **Historische geografie:** *richt zich op de wordingsgeschiedenis van stad en land en de hiervoor kenmerkende ruimtelijke samenhang*²;
- **Archeologie:** *richt zich op het bodemarchief en probeert aan de hand daarvan een beeld te geven van de vroegere menselijke samenlevingen*³.

Dit onderzoek wordt toegespitst op de historisch geografische waarden. Hieronder wordt verstaan: *alle elementen en structuren die de mens heeft aangelegd om in een gebied te wonen, werken en zich te verplaatsen*. Voorbeelden van historisch geografische waarden zijn⁴: kanaal, akkercomplex, boezempolder, broekbos, dijkbeplanting, droogmakerij, grachtenstructuur, haven, heideontginning, holle weg, houtwal, houtsingel, ontginningsas, dorpsvorm, verkaveling, wegenpatroon etc.

In werkelijkheid kunnen historisch bouwkundige waarden, historische geografische waarden en archeologische waarden niet los van elkaar gezien worden. In de meeste gevallen hebben zij samen de ontwikkelingsgeschiedenis van een gebied bepaald.

Figuur 1 Relaties tussen historische bouwkunde, historische geografie en archeologie

¹ Hendriks, J., 1999, p.15

² ibidem

³ ibidem

⁴ zie voor een overzicht van historisch geografische begrippen bijlage 6.2

1.4 Doelstelling en vraagstelling

In dit onderzoek staat de manier waarop gemeenten in hun buitengebied met cultuurhistorische waarden omgaan centraal. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen een strategische doelstelling en een operationele doelstelling. De strategische doelstelling van het onderzoek luidt:

'Cultuurhistorische waarden beter op de agenda krijgen in het ruimtelijk beleid van gemeenten.'

De operationele doelen van het onderzoek zijn de volgende:

- Inzicht krijgen in de manier waarop cultuurhistorische waarden worden opgenomen in bestemmingsplannen en eventuele andere gemeentelijke plannen;
- Een checklist voor gemeenten ontwikkelen waardoor cultuurhistorische waarden beter in de afweging bij ruimtelijke inrichtingsvraagstukken kunnen worden meegenomen;
- Presentatie van een aantal voorbeelden waarbij cultuurhistorie op een inspirerende manier gebruikt is.

Om de doelstelling te bereiken zijn voor het onderzoek de volgende vragen geformuleerd:

1. Op welke manier gaan gemeenten in hun ruimtelijk beleid voor het buitengebied om met de aanwezige cultuurhistorische waarden (met name historisch geografische waarden)?
2. Op welke manier zouden cultuurhistorische waarden (met name historisch geografische waarden) bewuster kunnen worden meegewogen (en een grotere rol spelen) in de ruimtelijke inrichting van het buitengebied van gemeenten?

Deelvragen

Voor de beantwoording van de vraagstelling is een aantal deelvragen opgesteld.

- a) Hoe worden cultuurhistorische waarden momenteel opgenomen in gemeentelijke ruimtelijke plannen?
Bij deze vraag gaat het vooral om de manier waarop cultuurhistorische waarden in bestemmingsplannen buitengebied zijn opgenomen (toelichting, beschrijving in hoofdlijnen, voorschriften, plankaart), of de waarden of een beschrijving ervan in andere ruimtelijke plannen zoals bijv. een landschapsbeleidsplan of beeldkwaliteitsplan voorkomen en op welke manier.
- b) Waar haalt men de benodigde informatie vandaan (informatiebronnen, deskundigheid, begeleiding)?
Bij deze vraag komt onder andere aan de orde op welke manier gemeenten aan informatie komen over cultuurhistorische waarden, hoe cultuurhistorie wordt ingebracht in de gemeentelijke ruimtelijke planvorming, en hoe de afstemming met ander ruimtelijk en/of cultuurhistorisch beleid van andere overheden plaats vindt.
- c) Hoe effectief is de handhaving van beschermde waarden?
Het feit dat cultuurhistorische waarden in bijvoorbeeld een bestemmingsplan zijn genoemd, en eventueel beschermd, zegt nog niets over hoe de gebruikers van het buitengebied met die waarden omgaan.
- d) Welke problemen komt men tegen bij de bescherming c.q. ontwikkeling van cultuurhistorische waarden in het buitengebied?
Welke praktische problemen ondervinden gemeenteambtenaren in hun dagelijkse werkzaamheden met betrekking tot bescherming c.q. ontwikkeling van cultuurhistorische waarden in het buitengebied van hun gemeente. Hierbij kunnen allerlei aspecten, zoals juridische, organisatorische, communicatieve aspecten enz. aan de orde komen.
- e) Welke mogelijkheden tot verbetering van de huidige situatie omtrent bescherming en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden zijn er?
Hierbij gaat het met name om welke oplossingen er in de praktijk zijn gevonden voor problemen met betrekking tot de bescherming c.q. ontwikkeling van cultuurhistorische waarden in het buitengebied.
- f) Wat zijn voorbeelden van projecten waarin cultuurhistorische waarden op een goede manier in gemeentelijke ruimtelijke plannen is opgenomen?

1.5 Werkwijze

Het karakter van dit onderzoek is verkennend geweest. Dit wil zeggen dat naarmate het onderzoek vorderde en er meer informatie voorhanden was, deze kennis gebruikt is voor het verdere verloop van het onderzoek. Hieronder volgt een beschrijving van het onderzoeksproces. Om de benodigde informatie te krijgen is gebruik gemaakt van verschillende onderzoekstechnieken.

1	Literatuurstudie en bestemmingsplananalyse
2	Inventarisatie bij provincies
3	Selectie gemeenten
4	Interviews
5	Conclusies en vervolgonderzoek

Figuur 2 Onderzoekstechnieken

1. Literatuur en bestemmingsplananalyse

In de eerste plaats is een literatuuronderzoek gedaan waarbij gezocht is naar bestaande literatuur over cultuurhistorisch beleid en gemeentelijk ruimtelijk beleid. Daarna is een aantal bestemmingsplannen buitengebied van willekeurige gemeenten geanalyseerd om een eerste indruk te krijgen van de manier waarop cultuurhistorische waarden in het bestemmingsplan buitengebied worden opgenomen. De plananalyse heeft plaatsgevonden aan de hand van een analyseschema⁵. In dit schema zijn de volgende punten aan de orde gekomen:

- inhoudelijke doelstelling, problemen, uitgangspunten: wat zijn de specifieke problemen waarmee het plangebied te maken heeft?
- verkenning van de bestaande situatie van het gebied/regio: hoe degelijk is het onderzoek naar bestaande activiteiten in het plangebied en de ontwikkeling van het plangebied (met name wat betreft historisch geografische waarden), hoe worden bij de planvorming bevindingen uit dit onderzoek gebruikt?
- totstandkoming planinhoud: hoe is het ontwerp of plan tot stand gekomen, op grond van welke argumentatie, welke concepten zijn daarbij gebruikt, sterke en zwakke punten in de argumentatie;
- bestuurlijke functies van het plan: toetsingskader (in geval van bestemmingsplan) of ideeënboek (welstandnota);
- bronnen: welke bronnen zijn gebruikt voor de totstandkoming van het plan?
- specifiek voor bestemmingsplannen: zijn de historisch geografische waarden van een gebied terug te vinden op de plankaart en in het toekomstig beleid? Op welke manier worden de waarden genoemd (behoud en bescherming, beheer, ontwikkeling)?

2. Inventarisatie provincies

Tegelijkertijd is er een telefonische ronde gemaakt, waarbij een aantal provincies benaderd zijn. Het gaat hierbij om de provincies Noord-Brabant, Gelderland, Overijssel en Noord-Holland (vanwege de beschikbare tijd konden niet alle provincies benaderd worden). Aan de provinciaal medewerkers die zich bezig houden met het cultuurhistorisch beleid bij de provincie is gevraagd welke gemeenten in de provincie waarvoor zij werken naar hun mening op een goede manier met cultuurhistorische waarden omgaan in het gemeentelijk ruimtelijk beleid.

3. Selectie gemeenten

Vervolgens is een aantal gemeenten geselecteerd. Zij zijn geselecteerd op basis van de volgende criteria:

- Omvang van de gemeente: er is een aantal grotere en een aantal kleinere gemeenten geselecteerd (inwonertal);
- De indruk die provinciale ambtenaren hebben van de manier waarop gemeenten in hun provincie met historisch geografische waarden (of cultuurhistorische waarden?) omgaan;
- De ruimtelijke dynamiek/druk die op een gebied zit: er is een aantal gebieden met een hoge dynamiek en gebieden met juist een lage ruimtelijke dynamiek geselecteerd;
- Het feit dat er veel of juist weinig cultuurhistorische elementen van hoge waarde binnen een gebied zijn (bepaling aan de hand van Belvedere-kaart);

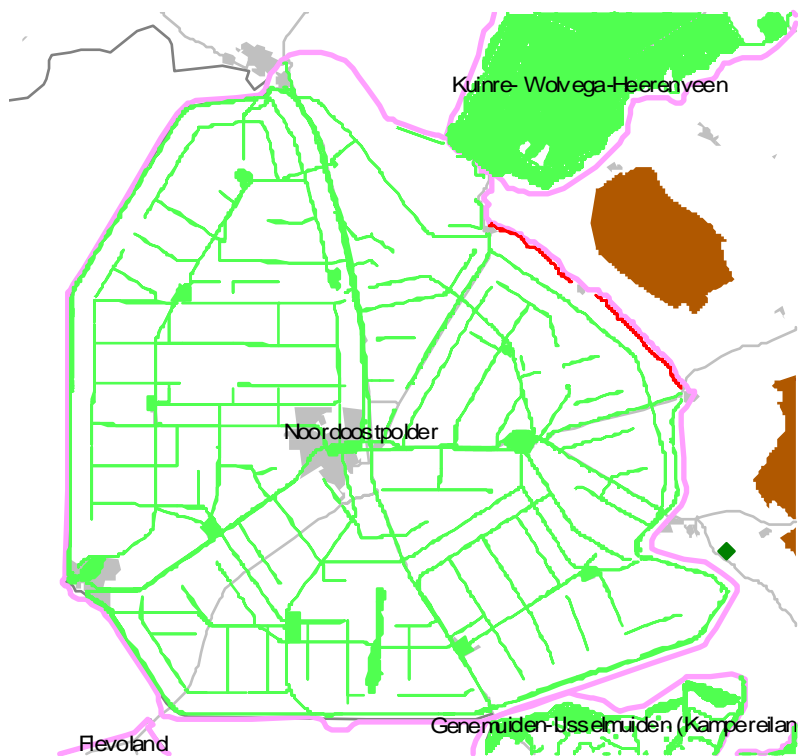
⁵ zie bijlage 4

- De mate waarin de provincie waarin de betreffende gemeente ligt bezig is met cultuurhistorie (een provincie als Brabant die voorop loopt in de ontwikkelingen heeft misschien meer invloed op haar gemeenten dan andere provincies die minder ver zijn);
- Het feit of een gemeente al gebruik heeft gemaakt van bestaande instrumenten om cultuurhistorie nadrukkelijker mee te wegen in ruimtelijke inrichtingsvraagstukken;
- De vraag of het gaat om een plan voor een nieuw te ontwikkelen gebied of een plan voor een bestaand gebied (behouden of ontwikkelen).

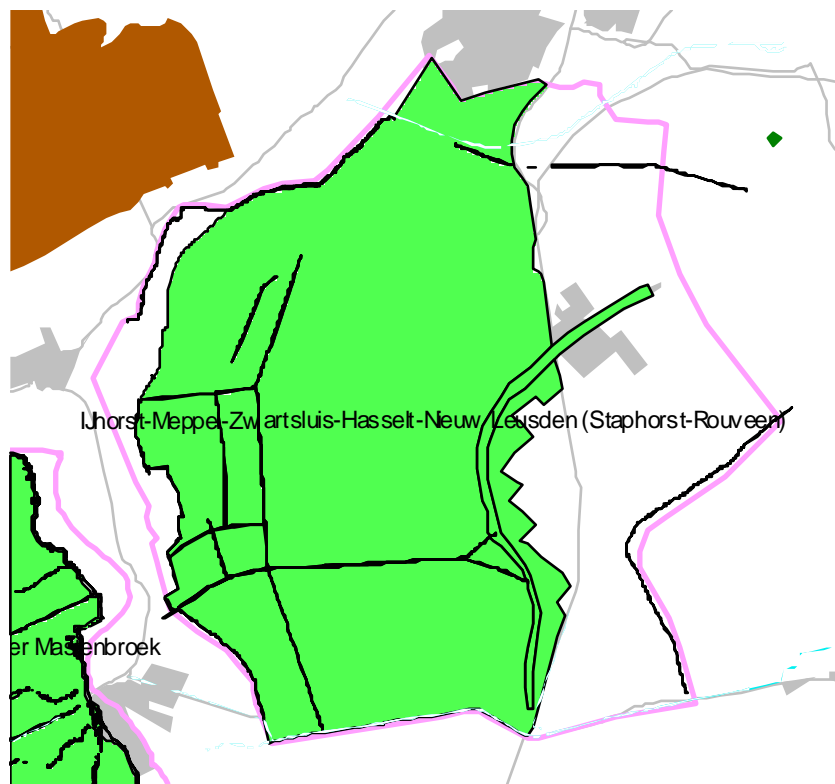
In figuur drie is een overzicht van de onderzochte gemeenten en hun kenmerken gegeven.

<i>Criterion</i>	Belvedere- gebied	Omvang gemeente	Rol provincie	Hoeveelheid aan- wezige cultuurhis- torische waarden	Gebruik nieuwe instrumenten
<i>Gemeente</i>					
<i>Eibergen</i>	-	Klein	actief	Veel	Cultuurhistorische Beschrijving
Tubbergen	ja	Klein		Veel; ook aardkundige waarden	-
Staphorst	ja	Klein		Veel; in het bijzonder ook historisch geografische waarden	Cultuurhistorische Atlas
Winsum	ja	Klein	actief	Veel	Werelderfgoedproce- dure; convenant inrichtingsplan
Voorst	-	Klein	actief	Veel: landschap en buitenplaatsen	Cultuurhistorische inventarisatie en waardering
Boxtel	ja	Gemiddeld	actief	Veel: m.n. Liempde	
Noordoost polder	ja	Gemiddeld		Veel	Werelderfgoedproce- dure
Sluis		Klein			
Schermer	ja	Klein	actief	Veel	Cultuurhistorische Waardenkaart
Zaanstad	-	Groot	actief		Cultuurhistorische Waardenkaart; Cultuurhistorische Verkenning
Culemborg	ja	Klein	actief		Cultuurhistorische Effectrapportag

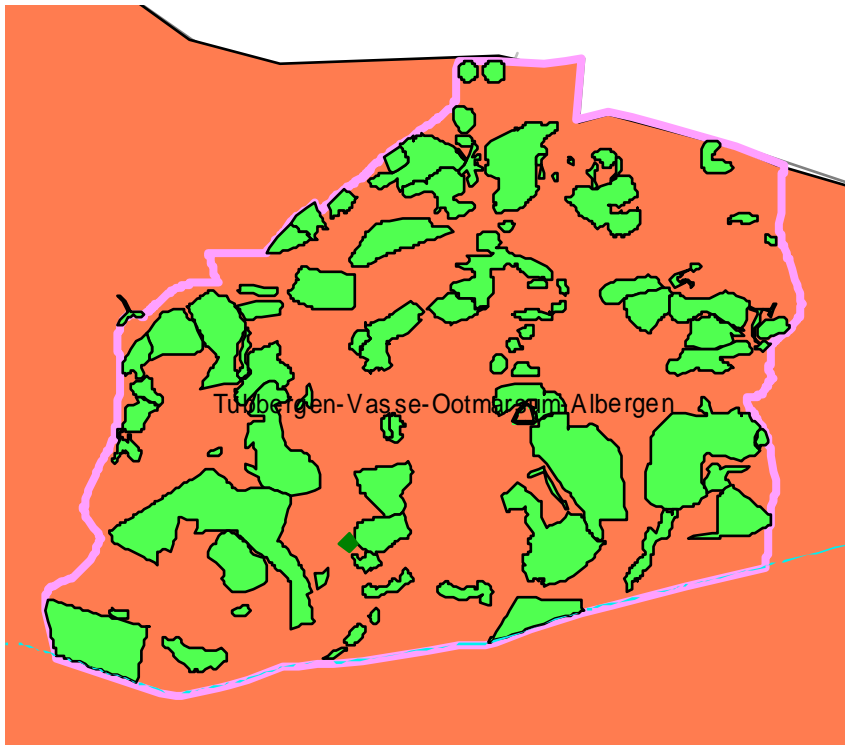
Figuur 3 Overzicht van onderzochte gemeenten en kenmerken

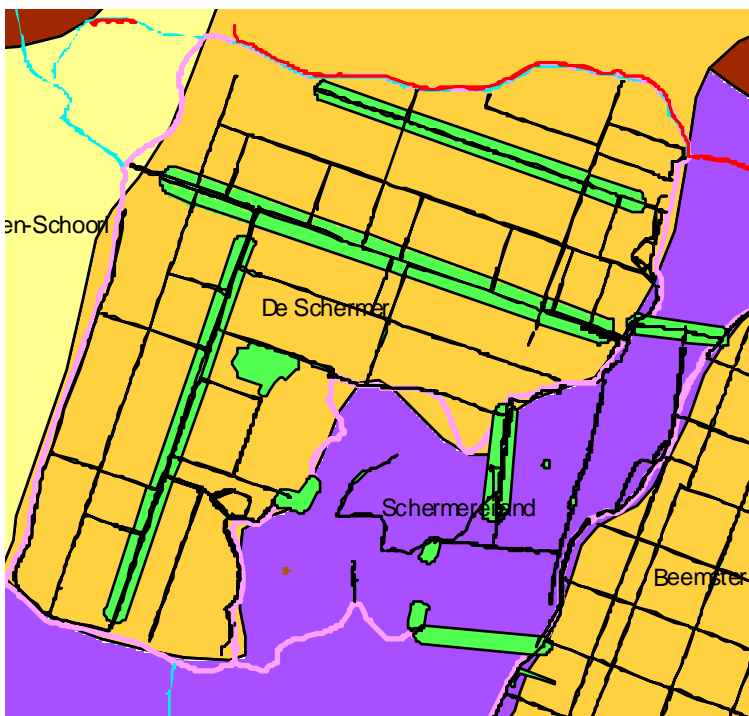
Figuur 4 Noordoostpolder

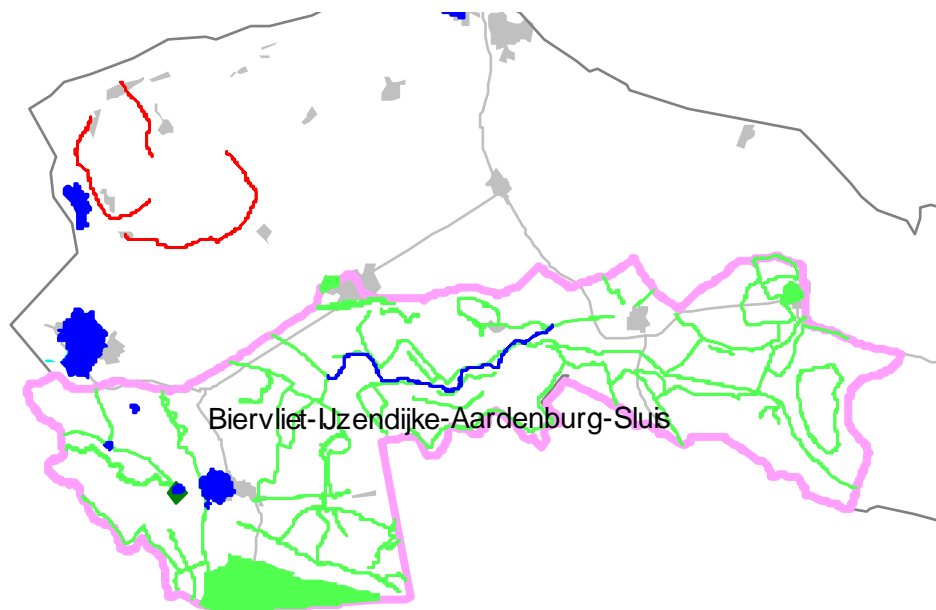
Figuur 5 Staphorst Rouveen

Figuur 6 Tubbergen

Figuur 7 Schermer

Figuur 8 Sluis Aardenburg

4. Interviews

Vervolgens zijn de geselecteerde gemeenten benaderd voor een interview. De vragenlijsten⁶ zijn gemaakt aan de hand van de conclusies van bestemmingsplananalyse. De vragen die na het literatuuronderzoek en de bestemmingsplananalyse nog niet beantwoord waren, zijn verwerkt in de vragenlijsten. De interviews hebben plaatsgevonden in een periode van ongeveer twee maanden. In de interviews zijn vragen gesteld over de huidige praktijk (bijvoorbeeld wie is er verantwoordelijk voor het cultuurhistorisch beleid, hoe worden cultuurhistorische waarden in het bestemmingsplan buitengebied opgenomen, hoe vindt de handhaving plaats, hoe verkrijgt men informatie over cultuurhistorische waarden etc.), knelpunten en succesfactoren bij het cultuurhistorisch beleid en voorbeelden van interessante projecten.

5. Conclusies en vervolgonderzoek

De volgende hoofdstukken zijn een gestructureerde weergave van de belangrijkste conclusies die uit de interviews volgden. Er is gekozen voor een niet-letterlijke weergave van de resultaten, in verband met het verkennende karakter van het onderzoek.

Het project 'Cultuurhistorie en Ruimtelijke ordening' loopt parallel aan een ander project, uitgevoerd door Bureau G&L, waarin gekeken wordt hoe in gemeentelijk ruimtelijke ordeningsbeleid met aardkundige waarden wordt omgegaan. Tenslotte is in het kader van het project Lancewad een onderzoek gestart bij de universiteit van Groningen over het instrumentarium waarmee actoren in het waddengebied cultuurhistorische waarden beschermen en ontwikkelen en de doelmatigheid en effectiviteit van dat instrumentarium. Het is de bedoeling dat de resultaten van deze drie onderzoeken samengevat gaan worden in een brochure gericht op het gemeentelijke niveau.

⁶ zie bijlage 6.3

1.6 Leeswijzer

In de volgende hoofdstukken zullen aan de orde komen:

Hoofdstuk 2: Huidige situatie

In dit hoofdstuk wordt aan de hand van een aantal thema's (politiek-bestuurlijke aspecten, inhoudelijke aspecten, organisatorische aspecten, juridische aspecten, communicatieve aspecten en financiële aspecten) een beschrijving gegeven van hoe gemeenten op dit moment met cultuurhistorische waarden in hun buitengebied omgaan, hoe de huidige praktijk is en welke problemen men tegen komt. Daaruit zullen enkele conclusies getrokken worden.

Hoofdstuk 3: Toekomst/Checklist

In hoofdstuk wordt een aantal oplossingen gegeven voor geconstateerde problemen en wordt in een checklist concreet aangegeven worden welke stappen een gemeente kan ondernemen wanneer men een verantwoord cultuurhistorisch beleid wil ontwikkelen. Dit wordt geïllustreerd met voorbeelden die in de loop van het onderzoek naar voren zijn gekomen.

Hoofdstuk 4: Aanbevelingen

Dit hoofdstuk maakt de balans op: welke taken liggen er voor het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en het Expertisecentrum LNV naar aanleiding van de gevonden resultaten en conclusies.

Hoofdstuk 5: Voorbeelden

Tot slot worden in dit hoofdstuk voorbeelden van projecten en door de geïnterviewde gemeenten gevonden oplossingen gepresenteerd.

Bijlagen

- Literatuurlijst
- Lijst met historisch geografische begrippen
- Voorbeeldvragenlijst interview
- Analyseschema bestemmingsplannen
- Lijst met contactpersonen
- Lijst met figuren
- Interessante websites

2 Huidige situatie

2.1 Inleiding

Aan de hand van een zestal aspecten wordt beschreven hoe op dit moment in de onderzochte gemeenten met cultuurhistorische waarden in het ruimtelijk beleid voor het buitengebied wordt omgegaan. Het gaat hierbij om resultaten van de plananalyse en de afgenomen interviews. Dit gebeurt aan de hand van de volgende aspecten:

Aspecten cultuurhistorie	
Inhoudelijke aspecten	Juridische aspecten
Politiek-bestuurlijke aspecten	Financiële aspecten
Organisatorische aspecten	Communicatieve aspecten

Figuur 9 Aspecten cultuurhistorie

2.2 Inhoudelijke aspecten

2.2.1 Begripsverwarring

Uit de interviews met de twaalf gemeenten bleek dat er nog steeds begripsverwarring bestaat over de term cultuurhistorie en wat daar nu precies onder verstaan wordt. In eerste instantie wordt vooral aan gebouwde monumenten gedacht, terwijl onder cultuurhistorische waarden ook archeologische waarden en historisch geografische waarden vallen.

2.2.2 Kennisgebrek en ontoegankelijkheid van kennis

Meerdere gemeenten geven aan dat het vaak moeilijk is om aan goede gedetailleerde informatie te komen over de aanwezige cultuurhistorische waarden binnen hun gemeente. Een aantal provincies is wel in bezit van een provinciale Cultuurhistorische Waardenkaart, maar deze is niet gedetailleerd genoeg, in ieder geval niet voor het gemeentelijk schaalniveau. Recente luchtfoto's of digitale hoogtekarten (informatiebronnen over de ontwikkeling van het landschap) zoals die bijvoorbeeld gemaakt worden in opdracht van de provincie of de Dienst Landelijk Gebied, zijn of helemaal niet of alleen tegen hoge prijzen te verkrijgen. Daarnaast weten de meeste gemeenten wel dat ze rijksarcheologische of rijksbouwkundige monumenten informatie kunnen krijgen bij de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg, maar niet waar ze terecht kunnen voor informatie over historisch geografische waarden.

Een paar gemeenten heeft in eigen opdracht de cultuurhistorische waarden in hun gemeente laten inventariseren (Voorst, Eibergen, Zaanstad) of heeft een Cultuurhistorische Waardenkaart of Cultuurhistorische Atlas aangeboden gekregen door provincie of provinciale welstandorganisatie (Schermer en Staphorst). Al die gemeenten beschouwen het hebben van een cultuurhistorische beschrijving van de gemeente als een gemakkelijk toegankelijke bron van informatie. De kaart is beschikbaar voor alle afdelingen binnen de gemeente. Het gebruik van de kaart verschilt echter per gemeente: dit varieert van gebruiken als argumentatie bij aanvragen voor vergunningen tot basis voor een integrale inbedding van cultuurhistorie in het gemeentelijk beleid (bijv. Eibergen).

Gemeenten die niet in het bezit zijn van een cultuurhistorische beschrijving gaan er vanuit dat in het geval dat er een nieuw bestemmingsplan moet komen, de bureaus, waaraan deze opdrachten worden uitbested, de benodigde informatie bij elkaar zoeken. Vaak is het echter zo dat de bureaus gebruik maken van bestaande informatie, en niet zelf onderzoek doen voor wat betreft de ontwikkelings-geschiedenis van het landschap. Uit de bestemmingsplananalyse bleek dat de cultuurhistorische informatie in een bestemmingsplan buitengebied vaak vrij beperkt is. Ook is die

informatie vaak te vinden in de toelichting van het plan. De doorwerking in de voorschriften en op de bestemmingsplankaart is vaak onduidelijk.

2.2.3 Rol in belangenafweging

Als gevolg van begripsverwarring en een informatie tekort is er het probleem dat het belang van cultuurhistorie dreigt onder te sneeuwen in relatie tot andere belangen in de ruimtelijke afweging.

2.3 Politiek-bestuurlijke aspecten

2.3.1 Trend

Een belangrijke constatering is dat cultuurhistorie 'in' is, er is interesse voor vanuit de samenleving. Het cultuurhistorisch belang is nadrukkelijk op de agenda is gekomen van de rijksoverheid (nota Belvedere) en de provincies (ontwikkeling van Cultuurhistorische Waardenkaarten en cultuurhistorisch beleid). Dit betekent dat er zowel vanuit de rijksoverheid als vanuit de provincies druk wordt uitgeoefend op de gemeenten om 'iets te doen' met hun cultuurhistorische waarden.

2.3.2 Enthousiasme

Alle geïnterviewde gemeenteambtenaren benadrukken het feit dat het slagen van concrete projecten of beschermings/ontwikkelingsbeleid voor cultuurhistorische waarden voor een groot gedeelte afhankelijk is van 'de juiste persoon op de juiste plaats'. Een ambtenaar die zelf geïnteresseerd is in het landschap en de daarin aanwezige (cultuurhistorische) waarden zal aspecten in zijn werk die daar mee te maken hebben extra aandacht geven. Ook een actieve enthousiaste burgemeester of wethouder kan er voor zorgen dat beleid een succes wordt, door bijvoorbeeld de invloed die zo iemand kan hebben op de gemeenteraad. Enkele gemeenteambtenaren maken wel de kanttekening hierbij dat de gemeenteraad natuurlijk ook andere belangen te vertegenwoordigen heeft. Met name in agrarische gemeenten is het belang van de boeren sterk vertegenwoordigd in de raad. Het gaat dan toch vaak om tegenstrijdige belangen. Dit maakt het niet gemakkelijker om overeenstemming te bereiken over bijvoorbeeld de bescherming van bepaalde cultuurhistorische waarden die ten nadele kan zijn van de agrarische bedrijfsvoering. Tevens moet ook de rol van particuliere organisaties niet onderschat worden. De meeste gemeenten hebben actieve historische kringen, heemkunde verenigingen enz. die betrokken zijn bij het gemeentelijk beleid en voor draagvlak zorgen. De invloed van de provincies in het gemeentelijk cultuurhistorisch beleid is nog niet overal even merkbaar, sommige provincies zijn heel actief naar de gemeenten toe (bijvoorbeeld Noord-Brabant, Noord-Holland en Zuid-Holland), andere provincies zijn nog bezig met het opstellen van beleid en nog weinig met de uitvoering ervan.

2.4 Organisatorische aspecten

2.4.1 Organisatie

Uit de interviews met de twaalf gemeenten kwam naar voren dat met name de kleinere gemeenten moeite hebben met het organiseren van beleid met betrekking tot behoud en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden. De organisatie van gemeenten is vaak niet voldoende toegerust op ontwikkelen en uitvoeren van beleid voor cultuurhistorische waarden. Het gaat hierbij om de volgende problemen:

- hoge werkdruk en een veelheid aan taken: met name bij de kleinere gemeenten hebben de ambtenaren vaak te weinig tijd om zich te verdiepen in de aanwezige cultuurhistorische waarden;
- geen specialisten binnen de organisatie: met name kleinere gemeenten hebben geen personen in hun organisatie die een opleiding hebben gehad waarbij cultuurhistorische waarden aan de

orde zijn gekomen, bijvoorbeeld een landschapsarchitect of een medewerker monumentenzorg;

- te weinig samenwerking tussen de verschillende afdelingen binnen een gemeente (bijvoorbeeld handhaving van het bestemmingsplan en ruimtelijk beleid);
- andere belangen krijgen meer prioriteit of zijn dringender.

Dit wil niet per definitie zeggen dat kleinere gemeenten niet in staat zijn cultuurhistorisch beleid op poten te zetten. In sommige gemeenten is hiervoor extra menskracht ingezet, in de vorm van bijvoorbeeld een coördinator cultuurhistorie (Eibergen) of extra medewerkers voor kwaliteitsbeleid voor het buitengebied (Voorst). Een andere oplossing was om op regionaal niveau adviseurs aan te stellen, bijvoorbeeld een regionaal archeoloog (zoals bijvoorbeeld in Delfland). Het aantrekken van extra menskracht betekent dat de gemeente of gemeenten het belang van cultuurhistorie inzien en bereid zijn er in te investeren. Kanttekening hierbij is weer dat bij sommige gemeenten er nog nauwelijks sprake is van samenwerking met buurgemeenten. Bovendien moeten die andere gemeenten dan ook bereid zijn om daarin te investeren. Gemeenten die geen extra personeel inzetten voor cultuurhistorisch beleid werken nu 'ad hoc'. Dat betekent dat er niet gewerkt wordt met strategische doelen voor het cultuurhistorisch beleid. Sommige ambtenaren kennen de gemeente goed omdat ze er bijvoorbeeld zelf vandaan komen, of werken er al zolang dat men op basis van eigen kennis en ervaring beslissingen neemt.

2.4.2 Integrale benadering

De meeste gemeenten lieten blijken in de gesprekken er meer voor te voelen cultuurhistorie integraal te benaderen. Met integraal wordt dan zowel interne integraliteit als externe integraliteit bedoeld. Met interne integraliteit wordt bedoeld dat de verschillende disciplines archeologie, historische geografie, historische bouwkunde, aardkunde en de landschapsontwikkeling in samenhang tot elkaar benaderd dienen te worden en dus niet afzonderlijk, zoals nu nog in veel gemeenten gebeurt. Met externe integraliteit wordt bedoeld dat het cultuurhistorisch beleid binnen de gemeentelijke organisatie gekoppeld zou moeten worden en aansluiting zou moeten vinden bij andere gemeentelijke beleidssectoren. Een hele reeks van soorten beleid waar cultuurhistorie bij zou kunnen aansluiten werd genoemd: kleine kernenbeleid, plattelandsvernieuwing, natuurbeleid, landschapsontwikkeling, infrastructuurbeleid, economische zaken, recreatie en toerisme, onderwijs en educatie, welzijn, welstand, milieubeleid, waterbeheer en natuurlijk ruimtelijke ordeningsbeleid. Om echter tot een integraal beleid te komen zou er ook sprake moeten zijn van integrale plannen, of in ieder geval afstemming van een aantal gemeentelijke plannen op elkaar: structuurvisie, bestemmingsplan (buitengebied), welstandbeleid (beeldkwaliteitplan). Daarbij is het ook nodig om afspraken te maken met andere betrokkenen in het gebied: waterschap, agrarische verenigingen, terreinbeherende instanties als Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, de Landinrichtingscommissie. Tenslotte gaf men aan dat binnen de planprocedures ook verschillende onderdelen integraal benaderd zouden moeten worden. Voorbeeld hiervan is in het kader van een nieuw bestemmingsplan het archeologisch onderzoek tegelijkertijd te laten doen met het milieutechnisch onderzoek. Op dit moment is dat nog vrij moeilijk omdat het archeologisch onderzoek en milieuboringen bij verschillende bureaus moeten worden uitbesteed.

2.5 Juridische aspecten

2.5.1 Handhaving

Voor wat betreft de juridische aspecten bij bescherming en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden is met name het functioneren van het aanlegvergunningstelsel in het bestemmingsplan en de handhaving van het bestemmingsplan interessant. Uit de analyse van de bestemmingsplannen en het literatuuronderzoek in de eerste fase van het onderzoek bleek al sprake te zijn van onvoldoende doorwerking van beleidsdoelen omtrent cultuurhistorische waarden in voorschriften en bestemmingsplankaart. Ook ontstaan er de nodige problemen bij het

functioneren van het aanlegvergunningenstelsel⁷ en de handhaving van het bestemmingsplan. Dit werd in de interviews bevestigd.

De belangrijkste problemen betreffende het aanlegvergunningenstelsel zijn:

- het aanlegvergunningenstelsel is te omvangrijk, met andere woorden er moet voor teveel werkzaamheden een aanlegvergunning aangevraagd worden;
- de argumentatie waarom voor bepaalde werkzaamheden een aanlegvergunning moet worden aangevraagd is vaak niet voldoende terug te vinden in het bestemmingsplan;
- het is moeilijk om te bepalen wat je wel en wat je niet wilt beschermen en waarom, omdat er vaak meerdere belangen spelen en er dus een politieke keuze gemaakt moet worden voor behoud en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden. In de praktijk worden echter nog vaak economische belangen zwaarwegender geacht. Dat betekent dat het ook moeilijk is te bepalen voor welke gebieden of werkzaamheden wel een aanlegvergunningenstelsel noodzakelijk is en voor welke gebieden niet;
- onbekendheid van betrokkenen met het feit dat voor bepaalde werkzaamheden een aanlegvergunning nodig is: heel vaak weten grondeigenaren niet dat een aanlegvergunning nodig is voor bijvoorbeeld het egaliseren van hun grond.

Daarnaast functioneert de handhaving van het bestemmingsplan ook niet goed. Belangrijkste problemen bij de handhaving van het bestemmingsplan zijn:

- er is te weinig voorlichting en controle door gemeenten;
- wanneer overtredingen worden geconstateerd dan wordt er niet of nauwelijks gesanctioneerd;
- wanneer er gesanctioneerd wordt, bijvoorbeeld in de vorm van bestuursdwang of aanschrijving, heeft dit lang niet altijd tot gevolg dat er een volledig herstel van de oorspronkelijke situatie plaatsvindt⁸. Bijkomend probleem bij sommige cultuurhistorische waarden is ook nog dat als ze om een of andere reden verwijderd zijn, er geen herstel meer mogelijk is (bijvoorbeeld bij archeologische vindplaatsen).

In het bestemmingsplan kunnen ook via de bestemming van bepaalde gronden cultuurhistorische waarden beschermd worden. Dit kunnen zowel enkelvoudige bestemmingen, zoals 'gebied met cultuurlijke waarden' zijn, als meervoudige bestemmingen zoals 'wonen met hoge archeologische waarde' of 'watergebonden landschappelijke waarden met microreliëf'. Sommige bestemmingen die niet direct verwijzen naar cultuurhistorische waarden kunnen toch in zekere zin bescherming bieden tegen aantasting door bijvoorbeeld bebouwing of agrarisch gebruik. Voorbeeld hiervan is de bestemming natuurgebied. In het bestemmingsplan kan ook een compensatieregeling opgenomen zijn: dat wil zeggen dat als een vergunning wordt verleend voor bepaalde werkzaamheden (kappen van een houtwal) dan dient er compensatie op een andere plek plaats te vinden. Sommige gemeenten hebben zelfs een compensatieregeling waarbij meer dan 100 % gecompenseerd dient te worden. Tijdens een van de interviews werd wel gezegd dat het compensatiebeginsel in sommige gevallen wel een goede oplossing is. In andere gevallen wordt de cultuurhistorische waarde van een element bepaald door de lokatie (bijvoorbeeld een landweer of een houtwal op een oude grens). In dergelijke gevallen biedt compensatie geen uitkomst.

2.5.2 Overige juridische instrumenten

Andere juridische instrumenten die gebruikt worden op het gemeentelijke niveau om cultuurhistorische waarden vooral te beschermen zijn de monumentenverordening en de kapverordening. Op de gemeentelijke monumentenlijst komen meestal alleen gebouwde monumenten voor. Geen enkele van de geïnterviewde gemeenten had ook archeologische gemeentelijke monumenten of historisch geografische gemeentelijke monumenten, hoewel de meesten daar wel het nut van inzagen. Een aantal personen gaf ook aan dat er bij de gemeentelijke Bomenstichting een lijst was van oude bomen, maar dit zijn geen officiële

⁷ Aanlegvergunning: deze kan alleen worden vereist voor de volgende werkzaamheden: a. om te voorkomen, dat een terrein minder geschikt wordt voor de verwerking van de daaraan bij het plan gegeven bestemming; en b. ter handhaving en ter bescherming van een verwerkelijkt bestemming als bedoeld onder a (dus als het plan conform is uitgevoerd, dan wel als de bestaande toestand in overeenstemming met het plan is) (Zundert, J. van, 1999, p.140).

⁸ o.a. uit: Cammen, H. van der en M.S.G. Horrevoets, 1995, Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, 2000.

gemeentelijke lijsten. De kapverordening (met in de meeste gevallen een compensatieregeling; als er vergunning wordt gegeven om een boom te kappen dan moet er ergens anders op het stuk grond of in de gemeente gecompenseerd worden) wordt wel gezien als een bruikbaar instrument om bomen te beschermen. Ook kan de cultuurhistorische inventarisatie, als die er is, dienen als een formele toets bij het toekennen van vergunningen, in het kader van de Algemene Wet Bestuursrecht. Tot slot kunnen bepaalde waardevolle structuren beschermd worden door het predikaat beschermd stads- of dorpsgezicht toe te laten kennen door de provincie. Dit wordt dan ook in het bestemmingsplan vastgelegd. Het instrument van het beschermde stads- of dorpsgezicht kan echter alleen worden toegepast als er in het gebied sprake is van beschermde monumenten. Om de mogelijkheden te verruimen en ook historisch geografische structuren te kunnen beschermen is in de nieuwe Natuurbeschermingswet de mogelijkheid opgenomen om beschermde landschapsgezichten aan te wijzen en extra te beschermen. De artikelen van de Natuurbeschermingswet die over het beschermde landschapsgezicht handelen, zijn echter nog in werking getreden.

2.6 Financiële aspecten

Op de financiële aspecten is in de interviews ook ingegaan. Hierover zijn echter geen duidelijke conclusies te trekken. Sommige gemeenten vinden dat ze te weinig geld hebben om een gedegen cultuurhistorisch beleid te voeren. Men kwam echter niet zelf met dit probleem aan in de gesprekken, pas wanneer financiële aspecten aan de orde werden gesteld in het gesprek kwamen opmerkingen als: 'Geld kunnen we altijd meer gebruiken' en 'We kunnen niet alles doen wat we zouden willen door geldtekort'.

2.6.1 Onduidelijkheid subsidies

Een ding is wel duidelijk: er bestaat onduidelijkheid ten aanzien van welke subsidieregelingen er allemaal zijn en hoe er gebruik van te maken. Er bestaan te veel verschillende 'potten met geld' (verdeeld over verschillende ministeries: LNV en OCW) met verschillende criteria en de verschillende regelingen volgen elkaar te snel op ('je bent nog niet gewend aan de ene regeling of hij is alweer veranderd in een andere regeling zodat jouw project er niet meer aan voldoet!'). Belangrijkste gevolgen hiervan zijn dat bestaande subsidieregelingen onvoldoende worden benut en dat met name integrale projecten buiten de boot dreigen te vallen omdat ze onder geen enkele regeling meer vallen. Gemeenten moeten hun integrale plannen weer ontrafelen omdat er anders geen subsidie voor wordt toegekend.

Van het geld dat beschikbaar is in het kader van het Belvedere-project wordt nog weinig gebruik gemaakt. Slechts één van de geïnterviewde gemeenten had een project ingediend bij het Belvedere-projectbureau.

2.7 Communicatieve aspecten

2.7.1 Draagvlak

Alle ambtenaren die geïnterviewd zijn in het kader van dit onderzoek gaven aan dat draagvlak bij en communicatie met de betrokkenen en gebruikers van het buitengebied heel belangrijk zijn voor het slagen van beleid. Het is een voorwaarde voor succesvol beleid. Burgers en andere betrokkenen (zoals bijvoorbeeld LTO-organisatie, Dorpsbelangenverenigingen, Vereniging Agrarisch Natuurbeheer, Historische kring, Heemkunde Vereniging, lokale afdelingen van IVN en Natuurmonumenten) dienen op tijd en regelmatig van informatie voorzien te worden.

2.7.2 Plaats in planvormingsproces

Daarnaast is het ook van belang dat het cultuurhistorisch belang vroeg in planvormingsprocessen wordt ingebracht. Te vaak wordt pas gekeken welke cultuurhistorische waarden in het geding zijn bij een bepaalde ingreep wanneer de plannen eigenlijk al klaar liggen, en er dus weinig invloed meer uit kan worden geïmplementeerd op bijvoorbeeld het ontwerp van een ingreep (voorbeeld Staphorst: nieuwbouwwijk waarvoor nog archeologisch onderzoek gedaan moet worden. De

plannen liggen echter al bij de projectontwikkelaar en als er een belangrijke waarde gevonden wordt, dan kan deze niet meer in het ontwerp worden meegenomen. Vaak zijn (met name grote) projectontwikkelaars daarin niet geïnteresseerd).

2.8 Conclusies

De belangrijkste conclusies worden hieronder samengevat in een paar kernpunten.

1. Visie en doelen

Bij veel gemeenten ontbreekt een visie over wat men nu eigenlijk wil met het buitengebied. Het is meestal wel duidelijk welke ontwikkelingen er spelen in het buitengebied maar er zijn in de meeste gevallen geen duidelijke doelen waar naar toegewerkt zal worden in bijvoorbeeld een periode van een aantal jaren. Het bestemmingsplan buitengebied is vaak conserverend van karakter en biedt weinig ontwikkelingsperspectief. Veel gemeenten hebben het gevoel dat een bestemmingsplan buitengebied alleen maar veel geld kost, zonder dat het wat oplevert⁹.

2. Kennis

Vragen die onbeantwoord blijven bij gemeenten zijn:

- Is er bruikbare/integrale informatie?
- Waar haal je die informatie vandaan?
- Hoe waardeer je de aanwezige elementen en structuren?

De belangrijkste problemen hierbij zijn de bruikbaarheid en de toegankelijkheid van die informatie over cultuurhistorische waarden, het idee dat gemeenten hebben dat bureaus die opdracht krijgen voor het ontwikkelen van een nieuw plan die cultuurhistorische inventarisaties wel goed doen (terwijl die bureaus zelf ook gebruik maken van bestaande informatie en dus niet zelf op zoek gaan).

3. Organisatie

De organisatie van gemeenten is vaak niet toegerust op het voeren van cultuurhistorisch beleid:

- Te weinig capaciteit voor beleidsvorming en –uitvoering ten aanzien van bescherming en ontwikkeling van de aanwezige cultuurhistorische waarden;
- De vakinhoudelijke kennis binnen het ambtenarenapparaat over de aanwezige cultuurhistorische waarden ontbreekt vaak, met name bij kleinere gemeenten;
- Er is vaak te weinig samenwerking tussen verschillende afdelingen die te maken hebben met de aanwezige cultuurhistorische waarden.

4. Instrumentarium

Problemen hierbij zijn in de eerste plaats dat de mogelijkheden van het bestaande instrumentarium onvoldoende worden gebruikt. Hierbij kan gedacht worden aan het plaatsen van een archeologisch monument op de gemeentelijke monumentenlijst of het aanvragen van subsidie bij het Belvedere-projectbureau. Een aantal gemeenten heeft bovendien nog niet precies helder wat de nota Belvedere eigenlijk inhoudt, of denkt dat doordat de betreffende gemeente niet op de Belvedere-kaart staat men ook niets aan cultuurhistorisch beleid hoeft te doen. Ook is de vertaling van beleidsdoelen naar bestemmingsplannen niet optimaal. Daarnaast is de handhaving en controle die nodig is voor het functioneren van juridische instrumenten vaak een probleem voor gemeenten. Tot slot bestaat er onduidelijkheid over hoe men aan voldoende geld komt voor het opzetten en uitvoeren van cultuurhistorisch beleid.

5. Draagvlak

Te weinig draagvlak voor beleid voor behoud en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden kan er voor veel weerstand en onbegrip zorgen. Draagvlak blijkt een voorwaarde te zijn voor het welslagen van beleid. Oorzaak van te weinig draagvlak is vaak gelegen in aan de ene kant te weinig kennis over de aanwezige waarden en de bijzonderheid daarvan en aan de andere kant de slechte communicatie met de betrokken actoren. Dat kunnen zowel gebruikers en eigenaren van gronden zijn waarop die cultuurhistorische waarden te vinden zijn (boeren, landeigenaren) als ook verenigingen en instanties die voor het historische belang van een plek opkomen (historische kring, heemkundevereniging). Deze laatste kunnen belangrijke informatie leveren die ter inspiratie kan dienen voor bijvoorbeeld een stedenbouwkundig ontwerper of een landschapsarchitect.

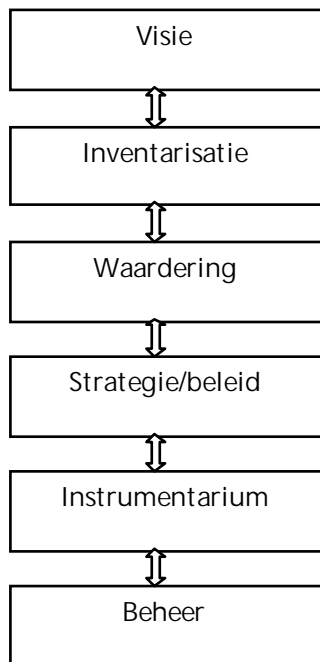
⁹ Bos, J. 1994, p.13

Tenslotte is het ook belangrijk dat het cultuurhistorisch belang direct aan het begin van de planvormingprocedure wordt ingebracht en niet zoals nu nog vaak gebeurt aan het eind wanneer alleen nog maar aangegeven kan worden welke gevolgen een ruimtelijke ingreep heeft voor de aanwezige cultuurhistorische waarden.

3 Checklist voor de toekomst

3.1 Inleiding

Uit de interviews is een groot aantal op te lossen problemen rond het behoud en de ontwikkeling van cultuurhistorische waarden in hun buitengebied naar voren gekomen. Om er een gestructureerd verhaal van te maken is ervoor gekozen deze oplossingen aan te bieden in de vorm van een checklist. Deze stappen geven aan waar men als gemeente in ieder geval aan zou kunnen denken wanneer je beleid voor behoud en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden handen en voeten wilt geven. In principe gaat het bij deze checklist om opeenvolgende stappen, maar wanneer een bepaalde gemeente al een aantal stappen heeft ondernomen, dan betekent dit natuurlijk dat deze stappen meteen opgenomen kunnen worden. Ook kan het zijn dat men tijdens het proces er achter komt dat bepaalde stappen niet voldoende zijn uitgevoerd. In dat geval kan er ook teruggegaan worden naar eerdere stappen in de checklist.

Figuur 10 Checklist

3.2 Checklist

a. Visie

Het hebben van een visie over wat men wil met het buitengebied in de toekomst is iets wat vaak ontbreekt bij gemeenten. Toch is het noodzakelijk om bewust een keuze te maken voor wat je wil. Voor het opstellen van een visie is het noodzakelijk om te bepalen welke ontwikkelingen er spelen in het buitengebied. Er moet nadrukkelijk gekeken worden hoe de aanwezige functies zich in de komende tijd zullen gaan ontwikkelen. Op basis daarvan kan dan gekozen worden voor een aantal doelen voor de ontwikkeling van het buitengebied.

Dit is uiteraard een politieke keuze. Wanneer bepaalt wordt dat cultuurhistorische waarden van belang zijn in de toekomstige ontwikkeling van het gemeentelijk buitengebied, dan zou de volgende stap een inventarisatie van de aanwezige waarden kunnen zijn.

b. Inventarisatie

Bij voorkeur zou er een integrale inventarisatie van waarden moeten plaatsvinden: dat wil zeggen zowel de aardkundige waarden, de historisch bouwkundige waarden, de historisch geografische waarden als de archeologische waarden. Deze waarden vertellen iets over de wordingsgeschiedenis van het betreffende gebied: het verhaal van deze specifieke plek. Dit verhaal is nodig om uit te kunnen leggen waarom bepaalde waarden zich op bepaalde plekken op het grondgebied bevinden. Meerdere informatiebronnen kunnen gebruikt worden voor de inventarisatie¹⁰:

Informatiebron	Soort informatie
Rijksdienst voor de Monumentenzorg	Voor informatie over rijksmonumenten, MIP- en MSP-archief ¹¹ , beschermde stads- en dorpsgezichten.
Rijksdienst voor het oudheidkundig bodemonderzoek	Voor informatie over rijks -archeologische monumenten, bodemkundig onderzoek.
Expertisecentrum LNV	Voor informatie over historisch geografische waarden van nationaal belang (cultgis ¹²).
Provincie	Voor informatie over zowel historisch bouwkundige waarden, historisch geografische waarden als archeologische waarden op provinciaal niveau, MIP en MSP.
Universiteiten	Voor cultuurhistorisch onderzoek: <ul style="list-style-type: none">- Archeologisch onderzoek: Universiteiten van Leiden, Groningen.- Historisch bouwkundig onderzoek: kunst- en architectuurgeschiedenis opleidingen, bijv. Groningen, Amsterdam, Nijmegen.- Historisch geografisch onderzoek: Universiteiten van Amsterdam, Utrecht en Wageningen, Alterra, Wageningen.
Provinciale Welstandorganisaties	Voor informatie over regionale en gemeentelijke cultuurhistorische waarden, cultuurhistorische inventarisaties, waarderingen.
Historische Kringen, Heemkunde Verenigingen	Voor informatie over lokale cultuurhistorische waarden.
Steunpunten Cultureel Erfgoed	Voor informatie over monumentenzorg.
Landschapsbeheer Nederland	Voor informatie over landschapsontwikkeling en landschapsbeheer.
Lokale natuurbelangenverenigingen (zoals IVN, Natuurmonumenten)	Voor informatie over lokaal aanwezige cultuurhistorische waarden, onderhoud en beheer.
Particuliere gespecialiseerde bureaus	Voor cultuurhistorische inventarisaties (RAAP, Kooiman, Landview).
Agrarisch Natuurbeheer	Voor informatie over beheer en onderhoud van aanwezige cultuurhistorische waarden.

Figuur 11 Overzicht van informatiebronnen

c. Waardering van de cultuurhistorische elementen en structuren

Wanneer de waarden geïnventariseerd zijn volgt de waardering van de aanwezige waarden. Waardering is nodig om te kunnen beargumenteren waarom bepaalde waarden beschermd of juist ontwikkeld dienen te worden. Gebruikelijke manieren van waarderen zijn gebaseerd op de volgende criteria:

- Zeldzaamheid: kort gezegd, naarmate elementen en structuren schaarser zijn, vertegenwoordigen ze een grotere waarde. Het referentiekader hierbij kan verschillend zijn: zeldzaamheid kan gemeten worden binnen een provinciaal, een nationaal of een nog ruimer

¹⁰ zie ook: bijlage 6.7 : interessante websites

¹¹ MIP: Monumenteninventarisatieproject; MSP: Monumentenselectieproject.

¹² Cultgis: in dit Geografisch Informatiesysteem worden kenmerkende cultuurhistorische patronen en bijbehorende elementen opgeslagen, meer informatie bij E. van Beusekom, EC-LNV

kader (de Beemster is aangeduid als een waarde van internationaal niveau, vanwege de zeldzaamheid in de rest van de wereld)¹³;

- Kenmerkendheid: de mate waarin de oorspronkelijke situatie van de cultuurhistorische waarden herkenbaar is gebleven. Dit begrip hangt samen met de begrippen continuïteit en herkenbaarheid. Een grote herkenbaarheid wordt hoog gewaardeerd, een geringe herkenbaarheid laag¹⁴;
- Gaafheid: Gaafheid wordt in cultuurhistorische inventarisaties en waarderings veelal bepaald door het meten van het tegenovergestelde: de mate en aard van de verandering. Belangrijk hierbij is vooral bij historisch geografische waarden en waardevolle landschappen dat de genese ervan herkenbaar is gebleven¹⁵.

Vervolgens kan er een onderscheid gemaakt worden tussen waarden van (inter)nationaal belang, waarden van regionaal belang en waarden van lokaal belang. Op die manier kunnen de aanwezige waarden gewaardeerd worden. Daarna dient er teruggekoppeld te worden naar de visie. De belangrijkste waarden moeten uiteraard bescherming krijgen (bijv. door monumentstatus toe te kennen), voor de waarden van lokaal belang is het hebben van een visie over de ontwikkeling van die waarden belangrijk.

d. Strategie/beleid

Wanneer er een visie is over de ontwikkeling van het buitengebied en er een inventarisatie en waardering is gedaan kan bepaald worden hoe de strategie om de gestelde doelen te bereiken er uit moet komen te zien. Een aantal aspecten is daarop van invloed:

- Het doel van het beleid: bewaren, beschermen, ontwikkelen;
- De ontwikkeling van overige functies in het gebied: landbouw, natuurontwikkeling, bevolkingsontwikkeling, woningvoorraad etc.;
- De invloed daarvan op de aanwezige cultuurhistorische waarden: de kwetsbaarheid van die cultuurhistorische waarden ten opzichte van de andere ontwikkelingen.

Vervolgens moet in de keuze voor een bepaald beleid ook gekozen worden welke ontwikkelingen in het buitengebied het belangrijkste zijn voor een gezonde ontwikkeling van het buitengebied. Er zijn veel mogelijkheden voor het laten aansluiten van cultuurhistorisch beleid bij al bestaand gemeentelijk beleid: kleine kernenbeleid, plattelandsvernieuwing, natuurbeleid, landschapsontwikkeling, infrastructuurbeleid, economische zaken, recreatie en toerisme, onderwijs en educatie, welzijn, welstand, milieubeleid, waterbeheer en ruimtelijke ordeningsbeleid. Met name bij de laatste beleidssector zou het goed zijn om in ieder geval te verschillende plannen op elkaar af te stemmen: bestemmingsplan buitengebied, beeldkwaliteitplan, landschapbeheersplan enz.. In deze fase is ook weer belangrijk dat er aandacht wordt besteed aan het creëren van draagvlak voor het beleid. Daarvoor is het noodzakelijk dat de cultuurhistorie op een interactieve manier en vroegtijdig ingebracht wordt in het planningproces, dus vanaf de eerste overleggen en de teken/ontwerptafel tot aan de definitieve vaststelling van het beleid.

¹³ Haartsen, A.J., 1989, p.79

¹⁴ Haartsen, A.J., 1989, p.83

¹⁵ haartsen, A.J., 1989, p.81

e. Instrumentarium

Om het beleid tot uitvoering te brengen is een bepaalde instrumentenmix noodzakelijk. Hoe deze mix er uit ziet is afhankelijk van de visie, de doelen en het ontwikkelde beleid.

Soort instrument	Voorbeelden
Juridische instrumenten	<ul style="list-style-type: none">• Aanlegvergunningenstelsel: controleren op uitvoerbaarheid en doelmatigheid;• Voorschriften in het bestemmingsplan: nagaan hoe cultuurhistorische waarden hierin zijn opgenomen, eventueel aanpassen;• Bestemmingsplankaart• Digitaal bestemmingsplan• Monumentenverordening: in werking laten treden of eventueel uitbreiden met archeologische en historisch geografische monumenten• Kapverordening• Landschapsverordening• Beschermd stads- of dorpsgezicht• Beschermd Landschapsgezicht
Communicatieve instrumenten	<ul style="list-style-type: none">• Interactieve planprocedures• Inspraak/overleg• Goede voorlichting• Convenant• Beeldkwaliteitplan• Landschapsbeleidsplan
Financiële instrumenten	<ul style="list-style-type: none">• Rijkssubsidies: Belvedere, Programma Beheer• Provinciale subsidies: ROL/RAL: Regeling Onderhoud Landschapselementen en Regeling Aanleg Landschapselementen• Andere provinciale instrumenten (bijvoorbeeld Belvoir provincie Gelderland)• Gemeentelijke subsidies• Extra capaciteit inzetten

Figuur 12 Overzicht mogelijke instrumenten

f. Beheer

Tot slot de vraag wie onderhoudt en beheert de beschermde of ontwikkelde cultuurhistorische waarden. Ook hierbij zijn er verschillende mogelijkheden: de gemeente zelf kan het beheer verzorgen maar eventueel zou dit ook uitbesteed kunnen worden aan particuliere verenigingen, stichtingen etc.. Beheer is nodig om de continuïteit en duurzaamheid van het (cultuurhistorisch) beleid te waarborgen.

4 Aanbevelingen

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt teruggekoppeld naar hoofdstuk 1 waarin de doelstelling van het onderzoek is toegelicht. De strategische doelstelling van het onderzoek was:

'Cultuurhistorische waarden beter op de agenda krijgen in het ruimtelijk beleid van gemeenten.'

De aanbevelingen die in dit hoofdstuk gedaan worden zijn gericht op het aanduiden welke taken er liggen voor de gemeenten zelf, en waar het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, de provincies en anderen in kunnen faciliteren en/of een eigen rol hebben.

4.2 Visie

Uit het onderzoek blijkt dat het hebben en/of ontwikkelen van een visie over wat men wil met het buitengebied van een gemeente belangrijk is. De in het vorige hoofdstuk ontwikkelde checklist kan een hulpmiddel zijn om cultuurhistorische waarden op de agenda te krijgen in het gemeentelijk ruimtelijk beleid. Door het nalopen van de checklist kan op verschillende onderdelen van het gemeentelijk ruimtelijk beleid de bescherming en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden geregeld worden.

Men zou gebruik moeten maken van het feit dat er momenteel veel belangstelling is voor cultuurhistorie zowel vanuit de overheid als de samenleving. Veel burgers voelen zich betrokken bij wat er gebeurt in hun woongebied omdat ze er aan verknocht zijn. Daarop kun je als gemeente actief inspelen.

4.3 Kennis

Het ontbreken van kennis en het niet toegankelijk zijn van kennis voor gemeenten is ook een belangrijke conclusie die het onderzoek heeft opgeleverd. Het (doen) vervaardigen van gemeentelijke cultuurhistorische (waarden)kaarten kan het kennistekort oplossen en de toepassing van cultuurhistorie in andere plannen verbeteren. De rol van zowel rijksoverheid als provincie zou nog meer faciliterend moeten zijn, d.w.z. dat rijk en provincie de kennis die men in huis heeft toegankelijker moeten maken. Dit kan door bijvoorbeeld geen (of minder) geld meer te vragen voor het verschaffen van informatie en/of de informatie bijvoorbeeld via de instelling van een regionaal kennisloket (eventueel een website) beschikbaar te stellen.

4.4 Organisatie

Het kennistekort en de ontoegankelijkheid van kennis kan niet alleen opgelost worden door rijk en provincie. Gemeenten moeten zelf het initiatief nemen om in hun eigen organisatie of in samenwerking met buurgemeenten deskundigheid in huis te halen. Een andere mogelijkheid is om de provinciale welstandorganisaties hierin te betrekken. In een aantal provincies zijn deze al actief in de ondersteuning van gemeenten op het vlak van de cultuurhistorie (Overijssel, Gelderland). Daarnaast moeten gemeenten ruimte creëren voor het ontwikkelen van cultuurhistorisch beleid: dat betekent investeren in geld en menskracht. Een goede samenwerking tussen verschillende afdelingen draagt ook bij aan de toegankelijkheid van kennis en informatie. Tot slot zouden gemeenten, en met name kleinere gemeenten meer samen moeten werken met buurgemeenten bij cultuurhistorisch beleid. Op die manier kan geleerd worden van elkaar's ervaringen.

Rijksoverheid en provincies zouden hierin wederom een faciliterende rol moeten spelen: informatie verstrekken over integrale planvorming en begeleiding van beleidsprocessen waarbij cultuurhistorie een rol speelt.

4.5 Instrumentarium

Uit het onderzoek is gebleken dat er nog al wat onduidelijkheid bestaat over het instrumentarium dat ingezet kan worden om cultuurhistorisch beleid op gemeentelijk niveau vorm te geven. Aanbevolen wordt dan ook die onduidelijkheid aan te pakken door middel van voorlichting door rijksoverheid en/of provincies. Dit zou kunnen door een overzicht van alle subsidieregelingen van de verschillende ministeries en provincies op te nemen in een brochure voor gemeenten. Dit zou er voor kunnen zorgen dat de bestaande subsidieregelingen beter benut gaan worden. Een andere optie is vereenvoudiging of eventuele samenvoeging van een aantal bestaande subsidieregelingen.

In het onderzoek bleek ook dat andere instrumenten beter benut zouden kunnen worden. Het gaat dan met name om de gemeentelijke monumentenverordening, maar ook nieuwere instrumenten als beschermde landschapsgezichten en Belvedere-subsidies. Voorlichting over deze (nieuwe) mogelijkheden is dus ook noodzakelijk. Dit kan door middel van brochures en/of voorlichtingsbijeenkomsten.

Door het ministerie van VROM¹⁶ is onlangs een aantal oplossingen gepresenteerd voor het handhavingprobleem. Kort samengevat gaat het om de volgende punten:

- eenvoudigere bestemmingsplannen met minder voorschriften;
- intergemeentelijke samenwerking bij handhaving;
- duidelijke voorlichting naar bewoners en gebruikers van het landelijk gebied;
- vereenvoudiging van de bestemmingsplanprocedure;
- sancties op het niet tijdig actualiseren van bestemmingsplannen;
- digitale bestemmingsplannen: het toegankelijker maken van bestemmingsplannen voor burgers en andere belanghebbenden.

Voor meer informatie hieromtrent wordt verwezen naar de website van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (www.minvrom.nl).

Tenslotte zou de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en Landbouw, Natuurbeheer en Visserij moeten bezien of het Programma Beheer verder uitgebouwd kan worden ten behoeve van het onderhoud en beheer van cultuurhistorische waarden in het landelijk gebied. Op die manier kunnen in ieder geval beheer- en onderhoudsmaatregelen voor cultuurhistorische waarden (mede)gefinancierd worden.

4.6 Draagvlak

Een belangrijke conclusie uit het onderzoek is dat draagvlak bij betrokken bestuurders, gemeenteambtenaren en particulieren, een voorwaarde is voor het welslagen van beleid om cultuurhistorische waarden in het buitengebied te ontwikkelen danwel te beschermen. Hieraan zou dus veel aandacht moeten worden besteed, zowel door rijksoverheid, provincies als gemeenten. Dit kan gebeuren door voorlichting over interessante, inspirerende projecten. In dit rapport is een aantal succesvolle projecten bij gemeenten beschreven. Deze initiatieven kunnen een bron van inspiratie zijn voor andere gemeenten.

Ook zou er sprake moeten zijn van een interactief planningproces, zodat men overeenstemming kan bereiken voordat het daadwerkelijke plan opgesteld gaat worden. Van tevoren moet duidelijk zijn welke waarden zo belangrijk zijn dat ze beschermd dienen te worden (d.m.v. aanlegvergunningen of bestemming) en welke waarden minder belangrijk zijn en dus eventueel uitwisselbaar en te compenseren zijn. Door daar goede afspraken over te maken zijn problemen met handhaving gemakkelijker te voorkomen. Cultuurhistorische waarden kunnen in het plan worden meegenomen en tot een waardevoller eindresultaat leiden. Op deze wijze wordt draagvlak gecreëerd.

¹⁶ Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, 2000.

5 Voorbeelden

5.1 Achtermeer, Alkmaar

De stad Alkmaar werd vroeger omringd door meren. Kleine meren als het Achtermeer, het Voormeer en het Boekelermeer, en grote: het Bergermeer en het Schermeer. Al deze meren zijn in de 16^e en 17^e eeuw drooggemalen. Bijzonder is dat de Achtermeer (als een meer wordt drooggemalen spreken we niet meer van het meer maar van de meer) de eerste droogmakerij van ons land is. Hier werd de eerste ervaring opgedaan met de aanleg van een ringvaart, het droogmalen van een meer met behulp van windmolens en het inrichten van het drooggevalen gebied.

Inmiddels heeft de stad zich sterk uitgebreid. Ook in de Achtermeer is in de eerste helft van de 20^e eeuw een wijk gebouwd. Het mooie hiervan is, dat de belangrijke kenmerken van de droogmakerij bewaard zijn gebleven. De ringvaart ligt er nog, en in het stratenpatroon is de oorspronkelijke verkaveling herkenbaar. Natuurlijk zijn andere kenmerken verdwenen, zoals de openheid en het agrarisch gebruik, maar het is toch een mooi voorbeeld van de manier waarop een gebied een nieuwe functie kan krijgen waarbij belangrijke cultuurhistorische waarden bewaard blijven. Een bijzondere wijk, de Achtermeer in Alkmaar¹⁷.

5.2 Lanxmeer, Culemborg

In 1998 heeft de gemeente Culemborg een cultuurhistorische effectrapportage (CHER) uit laten voeren ten behoeve van de nieuwe wijk Lanxmeer. Het plangebied bleek heel rijk aan cultuurhistorische waarden te zijn. Er werden verschillende terreinen ontdekt met bewoningssporen uit de prehistorie en de Romeinse tijd. Uit de Middeleeuwen dateert de strakke planmatige verkaveling (Lanxmeer is een zogeheten cope-ontginning) en een huisplaats waar vroeger een adellijke woning heeft gestaan. Latere toevoegingen zijn onder andere de watertoren en enkele boerderijen en woonhuizen. Met deze informatie gingen een landschapsarchitect aan de slag. Hij maakte een ontwerp voor de nieuwe wijk, waarin tal van historische elementen op een harmonieuze manier zijn verweven met de nieuwbouw. De richting van de cope-verkaveling komen terug in enkele doorgaande lijnen, de belangrijkste archeologische vindplaatsen zijn vrijgehouden van bebouwing en worden geaccentueerd door ze te verhogen. Op het terrein van het middeleeuwse huis is een stadsboerderij gepland. In het ontwerp is ook een deel van de rivier, die hier ten tijde van de prehistorische bewoning stroomde, gereconstrueerd en in de stedelijke inrichting geïntegreerd. Een voorbeeld van creatief omgaan met cultuurhistorische waarden en ruimtelijke ordening!

¹⁷ Uit: Haartsen, A., Lenten, J. en C. ten Oever-Van Dijk, 2000.

5.3 Eibergen

Naar aanleiding van de Cultuurhistorische beschrijving Eibergen, die de gemeente Eibergen in 1999 heeft laten opstellen door het Gelders Genootschap, heeft de gemeente Eibergen het rapport 'Eibergen in Verband' uit laten brengen. De bedoeling van dit rapport was om de verschillende initiatieven die bij particulieren en de gemeente leefden in het kader van recreatie en toerisme met elkaar in verband te brengen.

Eén van de gedachten van 'in verband brengen' die nadrukkelijk naar voren komt in het rapport is de 'transferiumgedachte'. In deze gedachte wil men verschillende manieren van actieve recreatie, zoals (cultuurhistorische) wandel- en fietsroutes, kanotochten, paardrijden en varen. Dit zijn manieren om jezelf van de ene naar de andere cultuurhistorische waarde te vervoeren of te laten vervoeren. De overstapplaatsen zouden de functie van cultuurhistorisch transferium kunnen vervullen: een oude boerderij waar je kunt overnachten, of even kunt zitten om iets te eten of te drinken.

Figuur 14 Watermolen bij Eibergen

5.4 Tubbergen

De gemeente Tubbergen is momenteel bezig met het opstellen van een nieuw bestemmingsplan buitengebied. In het buitengebied van de gemeente bevinden zich vele cultuurhistorische waarden, zowel archeologische waarden als historisch geografische en historisch bouwkundige waarden. Hoewel het bestemmingsplan voorlopig nog niet klaar is, is er wel al nagedacht over de handhaving van het plan en de bescherming van de cultuurhistorische waarden in het plan. Een idee om een oude, niet meer zichtbare weg over een es te gebruiken als nieuwe grens voor het bestemmingsplan, omdat het op die manier gemakkelijker zal zijn om die es en de structuur er van te behouden.

5.5 Schermer

Voor de gemeente Schermer zal het jaar 2001 een druk jaar worden. Deze gemeente is al in bezit van een cultuurhistorische waardenkaart van de gemeenten, ontwikkeld door de provincie Noord-Holland. Er is sprake van een groot cultuurhistorische bewustzijn binnen de gemeente, met name

ook omdat de burgemeester erg actief is op dat gebied. Om het beleid voor cultuurhistorie goed vast te leggen is besloten om op 3 niveaus aandacht te besteden aan cultuurhistorische waarden. Op de eerste plaats wil men een nieuw bestemmingsplan buitengebied gaan opstellen. In 1997 heeft een herziening van het oude bestemmingsplan buitengebied plaatsgevonden, maar deze herziening is niet goedgekeurd door de provincie. Vandaar dat er nu een geheel nieuw bestemmingsplan zal worden opgesteld. Dit biedt goede mogelijkheden voor de juridische bescherming van de aanwezige cultuurhistorische waarden. Tegelijkertijd met het opstellen van het nieuwe bestemmingsplan zal er ook een structuurvisie op gesteld worden voor de gehele gemeente. Hierin worden ideeën over hoe de gemeente er in de toekomst uit zou moeten komen te zien, vastgelegd. Tenslotte zullen er voor zowel het buitengebied als de kernen beeldkwaliteitsplannen opgesteld worden om er voor te zorgen dat ook op perceelsniveau aandacht komt en blijft voor kwaliteit van gebouwen en opstallen. Omdat al deze plannen dit jaar opgesteld zullen worden kunnen ze gemakkelijker op elkaar afgestemd worden. Op deze manier wordt er voor gezorgd dat het cultuurhistorisch beleid op een goede manier wordt verankerd in de gemeente Schermer.

5.6 Boxtel

De gemeente Boxtel ligt in de regio Meierij (rond Den Bosch) in Noord-Brabant en is historisch gezien onderdeel van het Hertogdom Brabant, net als de regio rondom Leuven in België (Hageland en Dijleland). Dit zorgde voor de ontwikkeling van een gezamenlijke culturele identiteit. De gemeenten in de regio Meierij werken nauw samen met de Belgische regio Hageland en Dijleland. De problematiek van dit gedeelte van het Hertogdom, nl. een sterk verstedelijkte omgeving met een onevenredige druk op het tussenliggende platteland maakt het wenselijk een gezamenlijke oplossing te zoeken. De aanwezige Brabantse culturele identiteit, welke zichtbaar is in het stedelijke landschap en in het landelijk gebied is belangrijk in dit gebied, zowel voor de inwoners als het economisch functioneren van het gebied. Een groot probleem in deze regio is de verdergaande functiewisseling van productiefunctie naar gebruiksfunctie van het buitengebied o.a. veroorzaakt door de agrarische marktwerking.

Via het Europese programma INTERREG III kunnen grensoverschrijdende problemen gezamenlijk duurzaam aangepakt worden. De regio Hageland/Dijleland-Meierij heeft in het kader van INTERREG III het project 'Culturele identiteit' gestart. De culturele identiteit van het gebied wordt van groot belang geacht voor het gebied omdat zij van grote invloed is geweest op de ontwikkeling van het landschap in de regio. Zowel op het platteland als in de stedelijke landschappen is die cultuurhistorische identiteit terug te vinden in landschapselementen, gebouwen (bijv. Vlaamse Schuur), verdedigingswerken, gewoonten, gebruiken, taal enz.. Het project 'Culturele identiteit' bestaat uit een aantal deelprojecten: cultureel erfgoed, grote natuurgebieden in een stedelijke regio en lokale en regionale economie. Doel van het deelproject 'Cultureel Erfgoed' is om juist daar de aanwezigheid van cultureel erfgoed te versterken waar de structuur, op dit moment, nog duidelijk aanwezig is. Door binnen deze nog aanwezige structuur de beschadigde of verdwenen elementen te herstellen c.q. opnieuw aan te leggen wordt het cultuurlandschap als geheel versterkt. Dit verhoogt de ruimtelijke kwaliteit en daarmee het woon- en werkklimaat van ieder een in de regio. Een goed voorbeeld van grensoverschrijdende samenwerking op het gebied van cultuurhistorie.

5.7 Winsum

Handhaving van het bestemmingsplan buitengebied is voor veel gemeenten een groot probleem. Dit gold ook voor de gemeente Winsum, en specifiek het gebied Middag-Humsterland (gedeeltelijk ook in de gemeente Zuidhorn gelegen). In dit gebied bestond, net als in zoveel plaatsen in Nederland een spanningsveld tussen natuur, landschap en landbouw. Enerzijds wenst de landbouw verdere modernisering en schaalvergroting, anderzijds geldt het belang om een cultuurhistorisch en landschappelijk waardevol landschap in stand te houden. Met de naleving en handhaving van het bestemmingsplan buitengebied was het slecht gesteld. Naar aanleiding van deze problemen en de constatering dat de gemeente niet de positie en de mogelijkheden (instrumenten en financiële middelen) heeft om de patstelling te doorbreken (geschillen met gebruikers van het buitengebied werden tot bij de Raad van State uitgevochten), is besloten om deze problematiek op een andere manier te gaan benaderen. Concreet betekent dit dat men voor Middag-Humsterland streeft naar een levend cultuurlandschap, waarin de gebiedskwaliteiten in

stand worden gehouden door een economisch gezonde en duurzame landbouw met ruimte voor natuur en cultuurhistorie en waar bovendien plaats is voor recreatief medegebruik om de kwaliteiten van dat landschap ook te kunnen zien. Hiervoor golden een aantal voorwaarden:

- voor de noodzakelijke samenwerking diende draagvlak te worden gecreëerd;
- er diende een op het gebied afgestemd, integraal beleid te worden geformuleerd, waar alle betrokkenen zich in konden vinden;
- het in stand houden van het bijzondere in de omgeving diende zoveel mogelijk door de streek zelf te worden gedragen en door de eigen bewoners te worden beheerd;
- de overheden dienden bereid te zijn de bewoners en plaatselijke organisaties als partners te erkennen en meer verantwoordelijkheden en bevoegdheden voor de plaatselijke omgeving over te dragen;
- indien het ging om het in stand houden van collectieve waarden, moest hier ook een collectieve financiering voor zijn;
- aan de gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de 'omgeving' diende vorm te worden gegeven.

Om aan al deze voorwaarden te voldoen is op een interactieve manier (dat betekent dus met veelvuldig overleg met betrokkenen) een inrichtingsplan opgesteld voor Middag-Humsterland met daaraan gekoppeld een convenant, waarin de verantwoordelijkheden van alle betrokkenen vastgelegd zijn. Een goed voorbeeld van het leefbaar houden van een gebied met inachtneming van al de verschillende belangen die er spelen!

5.8 Sluis

Het Zwingeel-project is een van de projecten, welke momenteel worden gestart om een nieuwe impuls aan de regio West Zeeuwsch-Vlaanderen te geven. Het Zwin is een historische kreek die verzand is in de loop van de tijd. In dit project wordt voorgesteld de historische verbinding van de stad Sluis met het Zwin en de zee te herstellen en een haven aan te leggen op de oude havenlocatie in Sluis. Het is een integraal project waarmee meerdere belangen gediend worden. Het project kan een belangrijke bijdrage leveren aan het handhaven en uitbouwen van de toeristische positie van Sluis, en levert daarmee direct en indirect werkgelegenheid. Bovendien kunnen door dit project een aantal waterstaatkundige en ecologische problemen in de regio worden aangepakt. Ook is er sprake van grensoverschrijdende samenwerking, omdat de afwatering van Brugge verbeterd wordt. Een interessant project waarbij cultuurhistorie een inspiratiebron is voor het verbeteren van de toeristische sector, de werkgelegenheid, de waterhuishouding en de Ecologische Hoofdstructuur in Zeeuws-Vlaanderen.

Figuur 15 Zwingeelproject Sluis Aardenburg

6 Bijlagen

6.1 Literatuurlijst

Bos, J.P., *Bestemmingsplan, een verkennend onderzoek naar de werking van het ruimtelijk planningsstelsel op gemeentelijk niveau*, 1994.

Camme, H. van der en M.S.G. Horrevoets, *Handhaving van bestemmingsplannen buitengebied; een brabantse aanpak*, TNO Beleidsstudies en Advies, Delft, 1995.

Haartsen, A.J., Klerk, A.P. de, Vervloet, J.A.J en G.J. Borger, *Levend Verleden, Een verkenning van de cultuurhistorische betekenis van het Nederlandse landschap*, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag, 1989.

Haartsen, A., Lenten, J. en C. ten Oever-Van Dijk, *De cultuurhistorie van Kennemerland*, Provincie Noord-Holland, 2000.

Hendriks, J.A., *Cultuurhistorie van stad en land, Waardering en behoud*, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Uitgeverij Matrijs, 1999, Wageningen/Utrecht.

Kuiper Compagnons, Bureau voor Ruimtelijke Ordening en Architectuur B.V., *Gemeente Oostburg Gemeente Sluis-Aardenburg Structuurvisie WestZeeuwsch-Vlaanderen*, juni 2000.

Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Rijksplanologische Dienst, *Op weg naar een nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening*, www.minvrom.nl/ruimte, Den Haag, februari 2000.

Zundert, J. W. van, *Het bestemmingsplan: een juridisch bestuurlijke inleiding in de ruimtelijke ordening*, Uitgeverij Samson, Alphen aan de Rijn, 1999.

6.2 Lijst met historisch geografische begrippen¹⁸

Begrip	Omschrijving
Afwateringskanaal	Kanaal waardoor overtollig water wordt afgevoerd.
Afwateringsloot	Sloot waardoor overtollig water wordt afgevoerd.
Akkercomplex	Samenhangend en aaneengesloten geheel van akkers.
Arboretum	Botanische tuin, waarin op systematische en wetenschappelijk wijze bomen en planten zijn verzameld ten behoeve van de wetenschap of educatie.
Beek	Kleine op natuurlijke wijze (door het eigen verval) stromende waterloop, die tenminste gedurende een groot deel van het jaar water bevat.
Beekbeplanting	Beplanting in de omgeving van een beekdal.
Beekdal	Laagte in het landschap waar een beek stroomt of heeft gestroomd. Deze laagte kent over het algemeen een wat hoger gehalte aan slib en daardoor een hogere vruchtbaarheid.
Beemdgrond	Laaggelegen, nat hooi- en weiland, grenzend aan een waterloop en doorgaans gedurende natte perioden geheel of gedeeltelijk overstroomd.
Boezempolder	Laaggelegen polder waar bij hoge waterstanden water op wordt geloosd.
Boomgaard	Stuk grond waarop fruitbomen voor de productie van fruit worden geteeld.
Bos	Met bomen begroeid stuk grond, eventueel voorzien van een struikachtige en kruidachtige ondergroei.
Boscomplex	Onregelmatige groepering van aaneengesloten bossen van wisselende omvang.
Bosshage	Kleine groep bomen, veelal ter stoffering van een open gebied in parken en tuinen.
Bouwland	Een voor de akkerbouw gebruikt stuk land, doorgaans onderverdeeld in akkers.
Brandgang	Open strook in het bos, om het overslaan van brand tegen te gaan en brand gemakkelijk te kunnen bestrijden.
Brandput	Waterput om bij brand de benodigde hoeveelheid water te leveren.
Broekbos	Op broekgrond groeiend bos, bestaande uit bomen en struiken die zijn bestand tegen terugkerende hoge waterstanden.
Broekgrond	Onbemest grasland in beekdal dat, vanwege de hoge grondwaterstand, van oudsher wordt gebruikt als gras- en hooiland.
Coulissenlandschap	Landschap, opgedeeld door middel van langgerekte, hoogopgaande en semi-transparante begroeiing die de daarachter aanwezige open ruimten min of meer aan het oog onttrekken.
Dam	Kunstmatig opgeworpen lichaam (aarde, beton, steen, turf, (rijst)hout of staal) om water te keren of te leiden.
Dekzandrug	Zandrug, ontstaan door opwaaiing van dekzand tijdens de ijstijden.
Dijk	Kunstmatig opgeworpen lichaam van grond en/of andere bouwmaterialen, dat het land tegen het buitenwater (zee of rivier) beschermt.
Dijkbeplanting	Beplanting om de grond van het dijklichaam te stabiliseren en de eventuele op de dijk gelegen weg te beschutten tegen de elementen.

¹⁸ Deze lijst is gebaseerd op de lijst historisch geografische begrippen van de cd-rom 'Cultuurhistorische Waardenkaart Noord-Brabant' versie 1.2

Donk	Top van een rivierduin, die aan alle zijden boven de omringende rivierklei of het veen uitsteekt.
Dreef	Brede (van oorsprong niet verharde) landweg, aan beide zijden beplant met bomen of struiken, oorspronkelijk gebruikt om vee van de ene plek naar de andere te drijven.
Drenkpoel	Drinkplas voor vee.
Droogmakerij	Terrein ontstaan door het uitmalen van het water van een meer, plas of moeras.
Eendenkooi	Vanginrichting voor wilde eenden, bestaande uit een door dichte en hoog opgaande begroeiing omgeven waterplas met vangarmen die uitkomen in kooien. Doorgaans vier, soms drie of vijf vangarmen.
Ganzenvoet	Structuur van drie tot vijf rechte lanen in een bos die binnen een halve cirkel op één punt samenkomen en in plattegrond gelijkenis hebben met een ganzenvoet.
Gat	Open binnenwater van waaruit men naar zee kan komen.
Geriefbosje	Door boer of particulier aangeplant bos voor eigen gebruik, onder meer als hakhout.
Gors	Buitendijks, begroeid, aangeslibd land in brakwatergetijdengebied dat bij gewone vloedstand niet meer onder water loopt (Biesbosch), ook wel schor genoemd.
Grachtenstructuur	Samenhangend geheel van met elkaar in verbinding staande grachten, in de regel in stedelijk gebied.
Grasland	Percelen met gras, vaak gebruikt voor de veeteelt of als hooiland.
Grens	Kunstmatige lijn die twee verschillende gebieden van elkaar scheidt.
Grenspaal	Paal of steen die als grensmarkering dient.
Grensweg	Weg die tevens tot grensscheiding dient.
Greppel	Langgerekte ondiepe uitgraving die de bovengrond ontwatert en overtollig regenwater afvoert naar een (afwaterings)sloot.
Griend	Stuk grond met een houtachtige cultuurgewas, doorgaans wilgen, dat regelmatig wordt afgesneden.
Grindweg	Weg met een verharding van kleine, min of meer ronde keitjes.
Haag	Omheining voor bescherming of afpaling van een stuk land, bestaande uit bomen en/of struiken.
Hakhout	Loofbos, bestaande uit houtgewas waarvan de houtopslag regelmatig dicht bij de grond wordt afgesneden of gehakt en geogst.
Haven	Natuurlijke of gegraven aanlegplaats voor schepen, doorgaans voorzien van verschillende faciliteiten voor het laden en lossen, alsmede de opslag van goederen.
Heg	Afscheiding van naast elkaar geplaatste struiken, aanvankelijk om het vee uit de moestuin vandaan te houden.
Heide	Gebied met heideplanten, ontstaan door overbeweiding en/of kap van loofbos, waardoor het bos verdween, doorgaans ontstaan voor 1900.
Heideontginning	Omzetting van heide in grootschalige, rationeel verkavelde cultuurgrond, doorgaans ontstaan na 1880 door de komst van kunstmest.
Holle weg	Weg die als gevolg van frequent menselijk gebruik en erosie sterk is verdiept.
Houtkant	Langgerekte begroeiing van bomen en struiken.
Houtsingel	Met bomen beplante strook grond langs een sloot, die vooral dient als veekering en eigendomsgrens.
Houtwal	Langgerekte aaneengesloten beplanting van bomen en struiken waarvan de basis soms bestaat uit een door de mens opgeworpen aarden wal.

Industrieterrein	Terrein waarop één of meer industriële ondernemingen gevestigd zijn of dat daarvoor bestemd is.
Inundatieacces	Hooggelegen strook land of weg die doorgang geeft door een inundatieterrein.
Inundatiekering	Obstakel, in de vorm van bijvoorbeeld een dam, kade of dijk, dat ervoor zorgt dat water binnen het voor inundatie bestemd gebied blijft.
Inundatieterrein	Gebied dat onder water kan worden gezet om defensieve of waterstaatkundige redenen.
Jaagpad	Pad langs een kanaal of rivier waar vroeger de paarden liepen die de trekschuiten voortrokken.
Jachtgoed	Particulier grondgebied, hoofdzakelijk bestemd voor de jacht.
Kade	Kunstmatig opgeworpen aarden lichaam van geringe hoogte die in laag gelegen gebieden de cultuurgronden beschermt tegen wateroverlast of het water in een bepaalde richting leidt.
Kampontginning	Individuele ontginning bij een klein groep boerderijen (vanaf circa 1150) op relatief grote afstand van een (moeder-)esdorp. Hieruit ontstond een buur(t)schap.
Kanaal	Voor de scheepvaart gegraven waterweg.
Kasseiweg	Weg met een verharding van regelmatig gehakte blokken natuursteen (porfier, graniet).
Kasteelsite	Locatie waar een kasteel heeft gestaan of nog staat, doorgaans een strategisch gelegen punt in het landschap.
Kil	Langgerekte smalle watergeul tussen hoge zandbanken of zandplaten, ontstaan door de uitschurende werking van getijdenstromen.
Kleiput	Gat ontstaan door het uitgraven van klei voor het bakken van steen.
Klinkerweg	Weg met een verharding van hard gebakken, rechthoekige stenen (klinkers).
Kloosterontginning	Ontginningen uitgevoerd op initiatief van een klooster.
Kogelvanger	Zandheuvel of ander voorwerp achter de schietschijf, die de afgevuurde kogels opvangt.
Komgrond	Grond gevormd door bezinking van fijn rivierslib, op enige afstand van een rivier of beek.
Kooicirkel	Cirkelvormige zone rond een eendenkooi met een straal (in Noord-Brabant) van 753 meter, die moet worden vrijgehouden van bebouwing en begroeiing en dienst doet als een stiltegebied rond de eigenlijke kooi.
Kreek	Smaller wordende waterloop van waaruit aanvoer van water en opslibbing plaatsvindt.
Kreekbeplanting	Beplanting (zoutminnend) in de omgeving van een kreek.
Krib	Dam loodrecht op de oevers van een rivier om de kracht van de stroom te breken en erosie van de wal te voorkomen.
Kustduin	Duin in het kustgebied, ontstaan door zand dat is opgewaaid door de wind en dat wordt vastgehouden door planten.
Laan	Weg die aan beide zijden met een of meer rijen bomen is beplant.
Laanbeplanting	Begeleidende beplanting van bomen aan één of beide zijden van een weg.
Landgoed	Buitenverblijf met bijbehorende bossen en cultuurgronden, rond het landhuis is veelal een parkachtige aanleg gerealiseerd.
Lanenstructuur	Samenhangend geheel van met elkaar in verbinding staande lanen.
Leemput	Gat ontstaan door het uitgraven van leem voor het bakken van steen.
Loopgraaf	In de grond gegraven, langgerekte gang waarin men beschermd tegen het vijandelijk vuur kan lopen.
Loskade	Kade waaraan men schepen lost of laadt.

Meander	Natuurlijke bocht in een rivier.
Microreliëf	Kleine hoogteverschillen (0-3 meter) op korte afstand binnen een gebied.
Moer	Moerassig land of veengrond.
Moeras	Drassig gebied met een hoge grondwaterstand of een slecht doorlaatbare ondergrond, zonder behoorlijke afwatering.
Moerasbos	Moerassig gebied met een hoog opgaande begroeiing van bomen en struiken die bestand zijn tegen een natte ondergrond.
Moestuin	Tuin bestemd voor de verbouw van groenten.
Molenbiotoop	Cirkelvormige zones rond traditionele windmolens met een straal (in Noord-Brabant) van 400 meter, die zorgvuldig moet worden ingericht (toetreding van wind), en in geval van grondzeilers zelfs grotendeels moet worden vrijgehouden van bebouwing (in feite een foutieve term).
Molenplas	Plas die ontstaat bij een watermolen door de kracht van het water dat vanaf het molenrad omlaag stort en zo een verbreding in de beekbedding veroorzaakt.
Muralt-zeewering	Zeewering bestaande uit een lage betonnen muur bovenop een reeds bestaande dijk, om deze te verhogen en zo golfoverslag te voorkomen, doorgaans geplaatst/gesitueerd op dijken langs breed, open water zoals riviermondingen, kreken en nabij de zee.
Natuurbad	Afgebakende zwemgelegenheid van een plas of meer in de vrije natuur.
Oefenterrein	Terrein voor (militaire) oefeningen.
Oeverwal	Rug langs de oever van een rivier, ontstaan door afzetting van materiaal door de stroming in de rivier en tijdens overstromingen.
Ontginningsas	Weg of waterloop van waaruit een gebied werd ontgonnen (ontginningsbasis).
Oprijlaan	Laan die van de openbare weg specifiek naar een gebouw of complex voert.
Oude akkerbodem	Bodem met dikke humuslaag, ontstaan door toevoer van een mengsel van dierlijke mest en heide- of grasplaggen.
Overlaat	Verlaagd gedeelte in een dijk of andere waterkering waarover het water bij hoge waterstanden kan afvloeien.
Overlaatdijk	Dijkvak dat een overlaat bevat.
Padenstructuur	Samenhangend geheel van met elkaar in verband staande (onverharde) paden.
Park	Een ontworpen groene ruimte voorzien van bomen, struiken en/of planten, meestal voorzien van ornamenten en waterpartijen, zowel in particuliere als publieke vorm.
Peeldijk	Zanddam in een hoogveengebied (de Peel) die dient als afvoerweg voor de turf.
Perceelsrandbegroeiing	Begroeiing aan de rand van een perceel, doorgaans om grenzen aan te geven en grond vast te houden.
Percelering	Verdeling van het landschap in eenheden (met een bepaald grondgebruik), die duidelijk zijn begrensd.
Plas	Open water ontstaan door de winning van veen, zand of klei.
Polder	Door dijken omgeven en meestal laaggelegen gebied waarin de waterstand kunstmatig geregeld wordt.
Polderdijk	Dijk die een polder omgeeft.
Polderweg	Verbindingsweg binnen een polder, doorgaans wat hoger gelegen.
Postbaan	Oude handelsweg die vroeger door de postkoets werd gebruikt.
Processieweg	Weg die frequent werd gebruikt voor processies.
Productiebos	Bos bestaande uit een beperkt aantal boomsoorten ten behoeve van de productie van hout of houtvezels.
Rabat	Verhoogd grondbed in een akker, tuin of bos om de wortels van de begroeiing droog te houden.

Rabatstrook	Smalle strook aan één of beide zijden van een weg, uitgevoerd in een ander materiaal of in hetzelfde materiaal in een afwijkend verband.
Recreatiebos	Voor natuurrecreatie bestemd bos.
Rietveld	Laaggelegen vochtig of nat gebied waar riet groeit, soms geteeld als cultuurgewas.
Rijksdriehoeksmmeetpunt	Vastgesteld meetpunt in het rijksdriehoeksnnet, gebruikt voor landmeting door het meten van driehoeken.
Rijksweg	Weg die door de rijksoverheid is aangelegd, wordt beheerd en onderhouden.
Rivierdijk	Langs een rivier gelegen waterkerende dijk.
Rivierduin	Duin langs rivier of beek, opgebouwd uit zand dat aan het eind van de laatste ijstijd uit de versmallende rivierbeddingen is gewaaid.
Schootsveld	Terrein rond een vestingwerk, of delen daarvan, dat effectief met wapens kan worden bestreken en derhalve moet worden vrijgehouden van (permanente) bebouwing.
schor(re)	Buitendijks, met zoutminnende planten begroeid, aangeslibd land in zuid West-Nederland dat bij gewone vloedstand niet meer onder water loopt, ook wel gors genoemd.
Sluiskolk	Gedeelte van een schutsluis tussen de sluis- of schutdeuren waarin het waterpeil kan worden verhoogd of verlaagd, ook wel schutkolk.
Spaartelg	In de hakhoutcultuur gespaarde loot die wordt bewaard voor het zaad of nieuwe aanplant.
Specieput	Put ontstaan door uitbaggering van grond ten behoeve van dijken en dergelijke, doorgaans ook in de nabijheid van een dijk gesitueerd.
Spoorlijn	Spoorwegverbinding tussen twee of meer bepaalde punten, ook wel spoorbaan, spoorweg.
Sterrenbos	Plantsoen, bos dat wordt doorsneden door straalsgewijze van een middelpunt uitgaande lanen (warande).
Stoof	Het ondereind van een houtachtig gewas waarvan de uitlopers regelmatig worden afgesneden of gekapt (hakhoutcultuur).
Strekdam	Heel lage dam, doorgaans van blokken steen, evenwijdig aan de loop van een rivier.
Stroomdalven	Ven ontstaan door dichtstuiving van een oude waterloop.
Stroomgeul	Plaats van de grootste diepte in een rivier, waar de schurende werking van de stroom het grootst is.
Stroomrug	Relatief hooggelegen strook in een riviervlakte, bestaande uit een opgevulde, verlaten rivierloop en de daarbij behorende oeverwallen.
Struweelbeplanting	Dichte beplanting van struiken.
Stuifzandduin	Duin ontstaan door verstuiwing en ophoping van zand, meestal doordat de mens de beschermende vegetatie heeft verwijderd.
Stuifzandpan	Komvormige laagte ontstaan door verstuiwing van zand, meestal doordat de mens de beschermende vegetatie heeft verwijderd.
Stuifzandwal	Hooggelegen wal in of aan de rand van een stuifzandgebied, ontstaan door een bewuste beplanting met bomen die het levende stuifzand heeft gefixeerd.
Terp	Door de mens opgeworpen woonheuvel ter bescherming tegen wateroverlast.
Terrasgrond	Vlakliggend restant van een oude dalbodem in het landschap na insnijding en verdieping van een rivier.
Trambaan	Tramverbinding tussen twee of meer bepaalde punten, ook wel tramlijn, tramweg.
Tuin	Afgebakend stuk grond, voorzien van een gevarieerde beplanting (bloembedden, bosschages, grasvelden) en wandelpaden, soms ook voorzien van ornamenten, vijvers en waterpartijen, doorgaans gesitueerd rond of in de nabijheid van een huis.

Turfhoofd	Overslagplaats aan een turfvaart.
Turfvaart	Een gegraven kanaal ter ontsluiting van een hoogveengebied, om turf met turfschepen af te voeren.
Uiterwaard	Strook land langs een rivier tussen zomerbedding en rivierdijk, die bij hoge waterstand onderloopt, doorgaans in gebruik voor veeteelt en/of als hooiland.
Uitwaaiterrein	Invanggebied van stofdeeltjes gelegen rond een fabriek met hoge emissie.
Vaart	Voor de (kleinere) scheepvaart gegraven waterweg (kanaal).
Veenontginning	Gebied ontstaan door de ontginning of afgraving van veengrond.
Veenput	Put ontstaan door het uitgraven van veen.
Veenrelict	Overblijfsel in het landschap dat wijst op de vroegere aanwezigheid van veen.
Veerstoep	Naar het niveau van een rivier afdalende weg, waar een veerpont aanlegt, doorgaans met een verbreding ter hoogte van de oever.
Ven	Van oorsprong voedselarm ondiep water, ontstaan door uitstuiving of door dichtslibben van een waterloop.
Vestingbeplanting	Bepanting in de directe nabijheid van of op een vesting.
Vestingwerk	Verdedigingswerk van een vesting.
Vijver	Kleine, ontworpen waterpartij in een tuin of park.
Viskwekerij	Complex van kweekvijvers voor vis.
Vliegveld	Groot effen terrein met verharde banen of stroken gras waar vliegtuigen kunnen opstijgen en landen.
Vloeiweide	Laaggelegen gebied waar rioolwater of afvalwater kan bezinken en wordt gefilterd door het zand.
Wal	Langgerekte ophoping van grond of een gemetselde stenen muur ter bescherming van een bepaald gebied of object.
Wandeling	Openbare wandelplaats bestaande uit grote en kleine slingerende lanen of paden omgeven door bomen en struiken.
Warande	Afgesloten jachtterrein of wandelpark, meestal met een stervormige structuur (sterrenbos).
Watergang	Waterloop van geringe breedte al of niet voorzien van een beschoeiing.
Watergangbeplanting	Begeleidende beplanting die een watergang omgeeft.
Waterpartij	Plaats waar op kunstige wijze waterwerken zijn aangelegd, doorgaans gesitueerd in een park of tuin.
Wegenstructuur	Geheel van met elkaar in verbinding staande wegen.
Wegverharding	Verharde wegbedekking van een weg.
Wiel	Direct achter de dijk gelegen, diepe ronde of ovale plas, ontstaan als gevolg van de schurende werking van het bij een dijkdoorbraak instromende water.
Wijstgrond	Hooggelegen natte gronden direct grenzend aan lagere, drogere gronden, ontstaan door opstuwning van grondwater. In Noord-Brabant voorkomend langs de Peelhorst, nabij de Peelrandbreuk.
Zandpad	Onverhard, met zand bedekt pad of smalle weg.
Zandput	Gat ontstaan door het uitgraven van zand, onder meer ten behoeve van de bouwnijverheid.
Zandverstuiving	Gebied met levende zandduinen, ontstaan voor 1900, doordat de mens de beschermende vegetatie verwijderd heeft als gevolg van houtkap, een verkeerde wijze van plaggen of overbeweiding.
Zandweg	Onverharde, met zand bedekte weg.
Zeebad	Afgebakende zwemgelegenheid in zee.
Zeedijk	Aan de kust of langs de benedenrivieren, nabij de monding, gesitueerde waterkerende dijk.

6.3 Voorbeeldvragenlijst interview

Inleiding

- Voorstellen
- Toelichting op onderzoek: doel van het onderzoek (uitwerking project Belvedere), reden dat voor bepaalde gemeente gekozen is, parallellen met onderzoek voor aardkundige waarden
- Wie is de geïnterviewde, welke functie heeft hij/zij binnen de gemeente?

Historisch geografische waarden: alle elementen en structuren die de mens heeft aangelegd om in een gebied te wonen, werken en zich te verplaatsen (bijvoorbeeld verkaveling, wegenpatroon, dijken en waterlopen, dorpsvorm, losse elementen als eendenkooien, schansen, pestbosjes en terpen).

Interview

Huidige praktijk

1. Welke dienst of afdeling van uw gemeente is beleidsmatig verantwoordelijk voor cultuurhistorische waarden (m.n. historisch geografische waarden) in het buitengebied?
2. Worden cultuurhistorische waarden (m.n. historisch geografische waarden) momenteel in het bestemmingsplan *buitengebied* van uw gemeente opgenomen? Zo ja, op welke manier dan? (bestemming, aanlegvergunning, monumentstatus)
3. a. Spelen cultuurhistorische waarden (m.n. historisch geografische waarden) een rol in andere ruimtelijke plannen voor het *buitengebied* van uw gemeente? (bijvoorbeeld landschapsbeleidplan, structuurplan, beeldkwaliteitplan, natuurbeheersplan)
Zo ja, in welk plan(nen) dan?
b. Welke relaties zijn er tussen de verschillende plannen?
4. Worden cultuurhistorische waarden (m.n. historisch geografische waarden) momenteel voldoende bij de afweging in ruimtelijke plannen betrokken?
5. Worden cultuurhistorische waarden (m.n. historisch geografische waarden) geïnventariseerd in gebieden waar nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen (woningbouw, bedrijventerrein) zullen plaatsvinden?
6. Op welke manier wordt informatie over historisch geografische waarden verkregen? (meerdere antwoorden mogelijk: literatuur, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek, Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, provincie, particulier bureau, anders)
7. Wordt er in uw gemeente gebruik gemaakt van 'nieuwe' instrumenten om cultuurhistorische waarden (m.n. historisch geografische waarden) nadrukkelijker mee te wegen bij ruimtelijke ordeningsvraagstukken in het buitengebied (bijv. Cultuurhistorische Effectrapportage, Cultuurhistorische Verkenning, Provinciale Cultuurhistorische Waardenkaart)? Zo ja, welk instrument wordt dan gebruikt? Waarom?

Handhaving, toetsing

8. Worden cultuurhistorische waarden (m.n. historisch geografische waarden) bij het vergunningenbeleid betrokken? Zo ja, op welke manier dan (bijv. monumentenlijst, aanlegvergunning, kapverordening)?
9. Worden, in het geval er meerdere plannen gebruikt worden waarin cultuurhistorische waarden (m.n. historisch geografische waarden) een rol spelen, deze plannen ook als toetsingskader gebruikt voor ruimtelijke ontwikkelingen? Zo ja, op welke manier dan?

Knelpunten, succesfactoren

10. Hoe vindt in het algemeen de procedure van het opstellen van een nieuw bestemmingsplan buitengebied plaats? (keuze bureau danwel eigen mensen, begeleidingscommissie, informatiebronnen, inspraak, betrokkenheid burgers)
11. Hoe wordt daarin het belang van cultuurhistorische waarden meegewogen? (eenmalig bij voorbereiding, in het hele planproces,)
12. Welke problemen komt men daarbij tegen?
13. Op welke manier kan de veiligstelling en ontwikkeling van cultuurhistorische waarden (m.n. historisch geografische waarden) naar uw mening het best plaatsvinden? (bestemmingsplan, convenant, landschapsbeleidsplan etc.)? Waarom?

Cultuurhistorie en de gemeente

14. Heeft u het idee dat cultuurhistorie in uw gemeente een belangrijk thema is binnen het ruimtelijk beleid?
15. Welke personen van welke afdelingen zijn binnen uw gemeente de trekkers wanneer het om cultuurhistorische waarden gaat?
16. Wat is de rol van de politiek hierin (gemeenteraad, wethouder, burgemeester)?

Voorbeelden

17. Wat zijn binnen uw gemeente naar uw mening goede voorbeelden van projecten waarin cultuurhistorische waarden in het buitengebied een rol speelden en deze bijv. op een goede manier beschermd dan wel ontwikkeld zijn?
18. Wat zijn binnen uw gemeente voorbeelden van projecten waarbij cultuurhistorische waarden in het buitengebied in het geding zijn geweest en deze uiteindelijk toch niet gehandhaafd c.q. beschermd zijn geworden?

Specifieke vragen voor betreffende gemeente

- Van welke bureaus wordt gebruik gemaakt bij het opstellen van ruimtelijke plannen?
- Worden er verschillende bureaus benaderd bij verschillende plannen?

Afsluiten

- bedanken
- aanvullende informatie, contactpersoon

6.4 Analyseschema bestemmingsplannen

Soort plan:

Gemeente:

Jaar:

Andere ruimtelijke plannen in het plangebied:

<p>Inhoudelijke doelstelling, problemen, uitgangspunten</p> <p>Wat zijn de specifieke problemen waarmee het onderzoeksgebied te maken heeft?</p>	
<p>Bestaande situatie</p> <p>Hoe degelijk is het onderzoek naar bestaande activiteiten en waarden in het plangebied, hoe worden bevindingen gebruikt in planvorming?</p>	
<p>Randvoorwaarden</p> <p>Binnen welke randvoorwaarden is het plan opgesteld? (bijvoorbeeld eigenaar gronden, aanwezige of afwezige functies)</p>	

<p>Totstandkoming planinhoud</p> <p>Hoe is het ontwerp tot stand gekomen, welke argumentatie, welke concepten, sterke en zwakke punten?</p>	
<p>Bestuurlijke functie van het plan</p> <p>Toetsingskader of ideeënboek?</p>	
<p>Bronnen</p> <p>Welke bronnen zijn gebruikt voor totstandkoming plan? (speciaal voor historisch geografische waarden)</p>	
<p>Historisch geografische waarden aanwezig?</p> <p>Hoe staan historisch geografische waarden in plan vermeld, alleen beschrijving of ook bescherming c.q. ontwikkeling in planontwerp en op plankaart?</p>	
<p>Oordeel</p>	

6.5 Lijst met contactpersonen

Instelling	Straat / postbus	Postcode	Plaats	Tel.	Faxnummer	Contactpersoon	Tel. doorkies	Emailadres
Gemeente Winsum	Hoofdstraatw. 70	9951 AC	Winsum	0595-447777	0595-442230	dhr. N. Spaansen	0595-447795	
Gemeente Culemborg	Ridderstraat 250	4101 BK	Culemborg	0345-477700		mevr. W. Roskam	0345- 377805	
						dhr. M. Bonouvie	0345-477882	
Gemeente Tubbergen	Raadhuisplein 1	7651 CV	Tubbergen	0546-628000	0546-628111	dhr. G. Staaink		
						dhr. H. Meyerink		
Gemeente Staphorst	Binnenweg 26	7951 DE	Staphorst	0522-467400	0522-461729	dhr. van den Berg	0522-467462	
	Postbus 2	7950 AA	Staphorst					
Gemeente Eibergen	Grotestraat 30	7151 BC	Eibergen	0545-468000		dhr. G. Roos	0545-468614	groos@eibergen.nl
	Postbus 53	7150 AB	Eibergen					
Gemeente Schermer	Noordervaart 99	1841 GB	Stompetoren	072-5037320	072-5037355	mevr. v/d Veer		
	Postbus 2	1840 AA	Stompetoren					
Gemeente Noordoostpolder	H. Visserplein 1	8302 BW	Emmeloord	0527-633911		dhr. F. Wanders		f.wanders@gemnop.nl
						mevr. E. Hoppenbrouwers	0527-633329	
Gemeente Sluis	Groote Mark 1	4524 CD	Sluis	0117-475500		dhr. J. Gerrits	0117-475511	johangerrits@sluis-aardenburg.nl
	Postbus 15	4527 ZG	Aardenburg					
Gemeente Voorst	H.W. Iordensweg 17	7391 KA	Twello	0571-279911		dhr. B. Roeterd	0571-279378	gemvoorst@wxs.nl
	Postbus 9000	7390 HA	Twello					
Gemeente Boxtel	Markt 1	5281 AT	Boxtel	0411-655911	0411-655225	dhr. J. Aries		
	Postbus 1000	5280 DA	Boxtel			dhr. G. v.d. Oetelaar		
						dhr. P. v. Oers		
Gemeente Zaanstad	Bannehof 1	1544 VX	Zaandijk	075-65559111	075-6552400	dhr. van der Graaf	075-6816512	
						dhr. P. Kleij	075-6816629	p.kleij@zaanstad.nl
Provincie Overijssel	Luttenbergstraat 2	8012 EE	Zwolle	038-4252525	038-4252650	dhr. B. Dijkstra	038-4251757	
Provincie Noord-Holland	Houtplein 33	2001 DA	Haarlem	023-5143504	023-5143030	mevr. H. Meelissen		
	Postbus 3007					dhr. E. v.d. Kley	023-5143593	
Provincie Noord-Brabant	Brabantlaan 1	5216 TV	Den Bosch	073-6812812		dhr. H. Wentink		

						dhr. P. Peeters	073-6808019	ppeet@brabant.nl
						Toez. b. geb.	073-6808016	
						Landsch. vero.	dhr. R. Schouwenaar	073-6812308
Provincie Gelderland	Markt 11	6811 CG	Arnhem	026-359111		dhr. H. de Jong		
						mevr. E. Bijsterbos		
						dhr. M. Bierling	026-3599480	m.bierling@prv.gelderland.nl
						dhr. F. Venema		
Het Oversticht	Aan de Stadsmuur 79	8011 VD	Zwolle	038-4213257		mevr. E. Smeets		e.smeets@oversticht.nl
						de heer J. Postma	038-4213257	
Architectuur Lokaal	Tussen de Bogen 18	1013 JB	Amsterdam	020-5304003	020-5304004	mevr. M. Kemps		arch.lokaal@wxs.nl
Federatie Welstand	Postbus 68	6800 AB	Arnhem	026-4421742	026-4429404	dhr. B. Verfurden		fw@fw.nl
Landschapsbeheer NL	Nieuwegracht 15	3512 LC	Utrecht	030-2345010		dhr. H. Baas		
						dhr. J. Venthammer	030-2345010	tambsnare@hotmail.com
Platform Landschap / CH				020-6277706		dhr. P. Vesters		
Bureau G&L	O. Bennekomseweg 31	6717 LM	Ede	0318-638478		mevr. H. v.d. Ancker		juan.GenL@inter.NL.net
				0318-626264				
G&L						Maijan Visscher	030-2940823	
Het Overijssels Landschap						dhr. G. Derkman	0529-401731	
NIROV						dhr. B. McCarthy		mccarthy@nirov.nl
Commissie B&O RDMZ						dhr. J.P. Corten		
Gelders Genootschap	Zijpendaalseweg 46	6814 CL	Arnhem	026-4421742		dhr. J. Wabeke	026-4421742	

6.6 Lijst met figuren

Figuur 1 Relaties tussen historische bouwkunde, historische geografie en archeologie.....	1
Figuur 2 Onderzoekstechnieken.....	12
Figuur 3 Overzicht van onderzochte gemeenten en kenmerken.....	13
Figuur 4 Noordoostpolder.....	14
Figuur 5 Staphorst Rouveen.....	14
Figuur 6 Tubbergen.....	15
Figuur 7 Schermer.....	15
Figuur 8 Sluis Aardenburg.....	16
Figuur 9 Aspecten cultuurhistorie.....	18
Figuur 10 Checklist.....	25
Figuur 11 Overzicht van informatiebronnen.....	26
Figuur 12 Overzicht mogelijke instrumenten.....	28
Figuur 13 Lanxmeer.....	32
Figuur 14 Watermolen bij Eibergen.....	33
Figuur 15 Zwingelproject Sluis Aardenburg.....	35

6.7 Interessante websites

www.belvedere.nu

Deze site biedt informatie over cultuurhistorie en ruimtelijke ordening. Het Belvedere-beleid, projecten en financieringsmogelijkheden komen uitgebreid aan bod (fondsen en subsidies, inspirerende voorbeelden, een uitgebreide bibliotheek met links).

www.sluis-aardenburg.nl

Informatie over gemeente Sluis-Aardenburg

www.noordoostpolder.nl

Informatie over de gemeente Noordoostpolder

www.boxtel.nl

Informatie over de gemeente Boxtel

www.zaanstad.nl

Informatie over de gemeente Zaanstad

<http://www.prv-overijssel.nl/>

Informatie over provincie Overijssel en beleid

<http://www.noord-holland.nl>

Informatie over provincie Noord-Holland en beleid

<http://www.brabant.nl/cultuur/waardenkaart/>

Informatie over het cultuurhistorisch beleid van de provincie Noord-Brabant

www.gelderland.nl

Informatie over provincie Gelderland en beleid

www.oversticht.nl

Over welstand, monumenten en landschappen in Overijssel

<http://www.arch-lokaal.nl>

De stichting Architectuur Lokaal is het onafhankelijke, landelijke informatie- en documentatiepunt voor architectuurbeleid in Nederland. Zowel gemeenten als particuliere opdrachtgevers kunnen gebruik maken van de voorbeelden van beleid die Architectuur Lokaal heeft verzameld over architectuur, stedenbouw, landschapsarchitectuur en inrichting van de openbare ruimte.

<http://www.landschapsbeheer.com/>

Informatie over Landschapsbeheer Nederland

http://www.landschap-ov.nl/landschap_overijssel.htm

Landschap Overijssel is ontstaan uit een fusie van Het Overijssels Landschap en Landschapsbeheer Overijssel. Beide zetten zich al jaren in voor natuur en landschap in de provincie. Landschap Overijssel zet zich in voor het herstel, behoud en de ontwikkeling van natuur en landschap in Overijssel. Men geeft adviezen en probeert een stimulerende rol te spelen.

<http://www.nirov.nl/>

Informatie over Nederlands Instituut voor Ruimtelijke Ordening en Volkshuisvesting

www.monumentenzorg.nl

Informatie over de Rijksdienst voor de Monumentenzorg

<http://www.archis.nl/>

Informatie over de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

www.minlnv.nl

Informatie over het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij en haar beleid

www.overheid.nl

De startpagina voor alle overheidszaken.